

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบการสื่อสารในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี" ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาวิเคราะห์ส่วนต่างๆ ซึ่งแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

1. แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยว
2. แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการสื่อสาร
3. แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม
4. แนวคิดเรื่องกลุ่ม ชุมชน ผู้นำ

แนวคิดเรื่องการจัดการการท่องเที่ยว

แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ได้ถูกนำมาใช้ในประเทศไทยตั้งแต่อดีต แต่มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีกระแสพระราชดำรัส ในเรื่องการกินอยู่อย่างพอเพียงและการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งทุกหน่วยงานต่างสนองพระราชดำริ รวมทั้งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืนจึงเกิดขึ้น เน้นเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ลงสู่ชุมชน ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้คนไทยหันมาเที่ยวเมืองไทยมากยิ่งขึ้น ด้วยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ ขึ้นมา เพื่อเป็นทางเลือกในการเดินทางท่องเที่ยวและกระจายการกระจุกตัวจากแหล่งท่องเที่ยวหลัก (วารสารธุรกิจท่องเที่ยว, 2544)

การบริหารจัดการการท่องเที่ยว โดยอธิบายถึงสาเหตุมูลฐานทางด้านแรงจูงใจ ในการโน้มน้าวให้บุคคลตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยว ปัจจัยผลักดันส่วนใหญ่จะมีอิทธิพลผลักดันให้เกิดความรู้สึก ซึ่งนำไปสู่ความต้องการที่จะเดินทางท่องเที่ยว ส่วนปัจจัยดึงดูดจะเป็นปัจจัยภายนอกตามแหล่งหรือสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ปัจจัยทั้งสองประเภทนี้มีอิทธิพลร่วมกัน อีกทั้งมีความเกี่ยวพันกันในลักษณะเป็นตัวเสริมเพิ่มกำลัง (Reinforcement) ของกันและกันในการผลักดันให้เกิดแรงจูงใจในการท่องเที่ยว อันนำไปสู่ "ธุรกิจชุมชน" ซึ่งหมายถึง ธุรกิจที่ชุมชนเป็นเจ้าของ มี

กรรมสิทธิ์และมีอำนาจบริหารจัดการเพื่อแสวงหากำไรให้สมาชิก (การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งธุรกิจชุมชน, 2543 :166)

เมื่อ Brundthland Commission เมื่อปี ค.ศ. 1987 ได้เกิดแนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาที่เรียกว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) ซึ่งเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ อันประกอบด้วยตัวแปรมากมายที่ทำให้บุคคลและชุมชนสร้างเอกลักษณ์แห่งตน มีลักษณะเฉพาะและสร้างความสามารถที่จะเผชิญกับโลกได้อย่างมีจุดหมายและภาคภูมิใจ (สุภางค์ จันทวานิชและวิศนี ศิลตระกูล, 2539) กระบวนการนี้ได้เน้นการเติบโตอย่างกลมกลืนของบุคคลและชุมชน กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และจิตวิญญาณของสังคมโดยส่วนรวม ซึ่งแนวความคิดนี้ได้ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนและชุมชน กำหนดให้การพัฒนาคนเป็นวัตถุประสงค์เดียว (Single Objective) ของการพัฒนา โดยให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในกระบวนการพัฒนา (Development by the people) (ปัญญา สวัสดิ์เสรี, 2539) แทนที่จะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักเช่นที่ผ่านมา เมื่อเป็นเช่นนี้การจัดการการท่องเที่ยวเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงและเล็งเห็นความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและในกระบวนการแก้ปัญหาชุมชน

การที่จะจัดการการท่องเที่ยวให้ได้ผลที่ชัดเจนและยั่งยืนนั้น จะต้องสร้างประโยชน์ สร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่นนั้นๆไป การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในประเทศไทย ในขณะนี้ได้มีการเปิดเส้นทางใหม่มากมายและหลายรูปแบบ เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร และการท่องเที่ยวแบบชุมชน ซึ่งผลพลอยได้ที่สำคัญคือ สามารถที่จะช่วยเหลือภาคการเกษตรของประเทศให้มีรายได้มากขึ้น (วิสัยทัศน์ 11 ประการ เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน, 2544) นโยบายหลักของการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน (สมศักดิ์ เทพสุทิน, 2544: 7) มีดังนี้

1. ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
2. การบริหารการท่องเที่ยวให้เกิดการกระจายด้านเศรษฐกิจ โดยเชื่อมโยงกับนโยบายการบริหารประเทศคือ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ของรัฐบาล
3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น เพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง
4. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีมาตรการที่ทำให้นักท่องเที่ยวพำนักอยู่นานขึ้น และใช้จ่ายต่อวันมากขึ้น

- 5.เพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ ทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงสุขภาพ เชิงกีฬา และเชิงชุมชน
- 6.ส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวระหว่างกัน
- 7.เร่งรัดการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แก้ไขปัญหาการเอาเปรียบ และการหลอกลวงนักท่องเที่ยวอย่างจริงจังและเข้มงวด
- 8.ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีมาตรการต่างๆ ที่ทำให้คนไทยหันมาท่องเที่ยวในประเทศมากขึ้น
- 9.สนับสนุนให้มีการแก้ไขกฎหมายและระเบียบการต่างๆ ที่เป็นอุปสรรค ในการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว
- 10.ใช้มาตรการเชิงรุกส่งเสริมการท่องเที่ยว เป้าหมายคือ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ
- 11.ให้มีการจัดตั้งอาสาสมัครส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำท้องถิ่น

"รูปแบบการสื่อสารในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี" จะแตกต่างไปจากชุมชนอื่น เนื่องจากวิถีชีวิตในชุมชนมอญเกาะเกร็ด นิยมการอยู่ร่วมกันในหมู่บ้านมอญด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ ขณะเดียวกันก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เกิดความสอดคล้องภายใต้กรอบความคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบชุมชนยั่งยืน ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ในการดูแลและจัดการการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับท้องถิ่นของตน ทำให้ชุมชนมอญเกาะเกร็ดสามารถเติบโตและพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว และที่สำคัญคือ เป็นการสวนกระแสเศรษฐกิจที่อยู่ในภาวะวิกฤตของประเทศ

การพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) มุ่งเน้นที่ การพัฒนาศักยภาพของคน ซึ่งประกอบด้วย การส่งเสริมให้ประเทศมีโครงสร้างของประชากรที่เหมาะสม และมีการกระจายตัวของประชากรที่สอดคล้องกับศักยภาพและโอกาสการพัฒนาในแต่ละพื้นที่ของประเทศ การปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจให้เกิดผลในทางปฏิบัติ การพัฒนาสติปัญญาและทักษะฝีมือแรงงานให้คนไทยทุกคนมีคุณภาพและประสิทธิภาพสูงขึ้นในกระบวนการผลิต และสามารถปรับตัวได้กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการพัฒนาสุขภาพและพละนาามัยที่มุ่งเสริมสร้างโอกาสให้คนไทยทุกคนมีสุขภาพดีทั่วหน้า ส่งผลไปถึงการพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาคน ประกอบด้วยแนวทางการเสริมสร้าง

ความเข้มแข็งของครอบครัวของชุมชน การสร้างโอกาสให้คน, ครอบครัว และชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนและสังคม

การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบชุมชนยั่งยืน เป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิดการพัฒนา รูปแบบใหม่กับแนวคิดธุรกิจชุมชน ซึ่งการพัฒนารูปแบบใหม่ประกอบด้วยลักษณะสำคัญคือ เป็นการพัฒนาที่มีลักษณะพึ่งตนเองหมายความว่าท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น จะต้องพึ่งพาความแข็งแกร่ง และทรัพยากรของตนเองเป็นหลัก ทั้งพลังงานของผู้คน ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม การพึ่งตนเองนี้มีใช้เรื่องของปัจเจกบุคคลแต่เป็นเรื่องของส่วนรวม ซึ่งการพึ่งตนเองจะมีความหมายอย่างที่สุดต่อการพัฒนาชุมชนให้มีความก้าวหน้าและเข้มแข็ง (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2542:32-35) อีกทั้งยังเป็น การมุ่งพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงอยู่อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ต้องตระหนักถึงขีดจำกัดที่ระบบนิเวศวิทยาจะสามารถรองรับได้ รวมทั้งต้องเป็นการวางแผนที่เอื้อเพื่อต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆในโลกด้วย เป็นการพัฒนาที่มุ่งด้านการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง ทั้งในด้านความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยต้องส่งเสริมเงื่อนไขเพื่อการจัดการด้วยตัวเองและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง

การท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง การเดินทางเพื่อจุดประสงค์ท่องเที่ยวอย่างแท้จริงเป็นทางการมีการเริ่มขึ้นในปีพุทธศักราช 2383 ทั้งนี้เพราะคำว่า "การท่องเที่ยว" เป็นคำที่เริ่มใช้กันเมื่อตอนต้นศตวรรษที่ 19 นี้เอง (ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น, 2537 : 38) คำว่า "การท่องเที่ยว" เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง มิได้มีความหมายเฉพาะเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเริงรมย์เท่านั้น การเดินทางท่องเที่ยวตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้เป็นสากลมี 3 ประการ (วิชาการและฝึกอบรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2535 หน้า 3) คือ

1. การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว (Temporary)
2. การเดินทางด้วยความสมัครใจ (Voluntary)
3. การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆก็ตามที่มีใช้เพื่อประกอบอาชีพหรือรายได้

การจัดการการท่องเที่ยว (Tourism Management) ในรูปแบบของธุรกิจชุมชนคือ ธุรกิจการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นเจ้าของ มีกรรมสิทธิ์และมีอำนาจบริหารจัดการเพื่อแสวงหากำไรให้สมาชิก (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2541: 166 - 170) ธุรกิจการท่องเที่ยวแบบชุมชน เป็นการผลิดที่ไม่ได้มุ่งเน้นผลตอบแทนในรูปของผลกำไรเท่านั้น หากแต่ยังเน้นให้ผลตอบแทนที่ได้รับกระจายสู่สมาชิกของชุมชนให้มากที่สุดนอกเหนือจากใช้กำไรเพื่อขยายกิจการ คุณค่าของธุรกิจชุมชนอยู่ที่

การได้พึ่งพาตนเอง การมีส่วนร่วมในชุมชน และธุรกิจท่องเที่ยวก็เป็นธุรกิจชุมชนที่ต้องอาศัยทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกเกื้อหนุนในการจัดการ

Robert W. McIntosh ได้ศึกษาเรื่องวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายในการเดินทางท่องเที่ยว และได้อธิบายถึงเหตุผลใจต่างๆ ที่ทำให้เกิดการเดินทางเพื่อจุดมุ่งหมายต่างๆขึ้น ซึ่งได้มีการจำแนกเป็น 4 ประการ (Tourism: Principles,Practices,Philosophies,1977 p.11) ดังนี้คือ

1. **มูลเหตุจูงใจทางด้านร่างกายหรือกายภาพ** ในลักษณะนี้หมายถึง ความต้องการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนร่างกาย เช่น เข้าร่วมกิจกรรมทางการกีฬาหรือรักษาสุขภาพ พักผ่อนตากอากาศ ชายทะเล หรือร่วมกิจกรรมเพื่อความบันเทิงต่างๆ เป็นต้น

2. **มูลเหตุจูงใจทางด้านวัฒนธรรม** ในลักษณะนี้หมายถึง ความต้องการที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆในประเทศอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปวัฒนธรรม นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ จิตรกรรม ประติมากรรม หรือวิถีชีวิต และประเพณีต่างๆ เป็นต้น

3. **มูลเหตุจูงใจทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล** ในลักษณะนี้หมายถึง ความต้องการที่จะพบปะกับผู้คนใหม่ๆ หรือการพบปะเพื่อนเก่าและญาติพี่น้อง รวมไปถึงการหลบหนีจากสภาพชีวิตประจำวันอันซ้ำซากจำเจ เพื่อไปพบและทำความรู้จักมักคุ้นกับเพื่อนใหม่

4. **มูลเหตุทางด้านสถานภาพและเกียรติภูมิ** ในลักษณะนี้หมายถึง ความต้องการที่จะพัฒนาตัวเองให้มีฐานะหรือเกียรติภูมิสูง การเดินทางในลักษณะนี้จะเป็นในด้านการศึกษา การประชุมและการติดต่อธุรกิจ เป็นต้น

มูลเหตุจูงใจหรือแรงจูงใจนี้ ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เป็นสิ่งผลักดันในจิตใจของบุคคลทุกคน เป็นตัวกระตุ้นเร้าและก่อให้เกิดพฤติกรรมตามที่คาดหวังไว้ ซึ่งในแง่ของการท่องเที่ยวก็คือ การคาดหวังว่าจะได้รับความพึงพอใจจากกิจกรรมเพื่อการหย่อนใจ (Leisure Activities) ต่างๆนั่นเอง

L.E. Hudman กล่าวว่า นักท่องเที่ยวมักจะมีมูลเหตุจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยวมาจากปัจจัยดังต่อไปนี้ (1980: 33 – 34 อ้างถึงใน สิริกาญจน์ ปรับโตวิดิใจโย,2539 : 30 – 31)

1. **ปัจจัยผลักดัน (Push Factors)** เป็นสภาพเงื่อนไขที่มากระตุ้นให้เกิดแรงผลักดันภายในของบุคคล ให้ตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยว เช่น ความอยากรู้อยากเห็นความพึงพอใจ เรื่องของ

ความเชื่อและความศรัทธา ธุรกิจและวิชาการ เกียรติภูมิ (Esteems) เพื่อนฝูงและญาติพี่น้อง สิ่งที กล่าวมาเป็นเพียงเหตุผลเบื้องต้น อันเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดแรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยว ซึ่ง เป็นการยากที่จะเจาะจงลงไปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพราะโดยปกติการเดินทางมักจะมีเหตุผลมากกว่าหนึ่งอย่างเสมอ

2.ปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) เป็นสภาพเงื่อนไขภายนอกที่มาดึงดูดเร้าใจให้บุคคลได้ ออกเดินทางท่องเที่ยว เช่น แหล่งศิลปวัฒนธรรม (Cultural Landscapes) ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ลักษณะทางกายภาพ (Physical) สภาพทางธรรมชาติ ชีวิตสัตว์ป่า สิ่งบันเทิงเริงรมย์และ เรื่องอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นเรื่องปลีกย่อยที่มีความเกี่ยวพันในการมีส่วนร่วมให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทาง สู่ดินแดนนั้นเช่น ความสุภาพอ่อนโยนเป็นมิตรไมตรีของเจ้าบ้านหรือท้องถิ่น ความสะดวกสบาย และความปลอดภัย เป็นต้น

ชุมชนมอญเกาะเกร็ดจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวดั้งเดิม ที่มีการพัฒนาแบบชุมชนยั่งยืน ซึ่ง เป็นการพัฒนาแนวใหม่ที่มุ่งเน้นบุคคลและชุมชนเป็นสำคัญ กล่าวคือ การเปิดโอกาสให้ประชา ชนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ โดยการปรับวิธีคิดใหม่ให้ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ดังจะเห็นได้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ซึ่งเน้นการ เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นในทุกชุมชน อีกทั้ง แผนแม่บทในการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ได้มีทิศทางที่จะสนับสนุนการท่องเที่ยวแบบชุมชนยั่งยืนมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับศักยภาพในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย

ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนมอญเกาะเกร็ด ถือเป็นการจัดตั้งรูปแบบคล้าย “องค์ การ” เนื่องจากประกอบไปด้วย การรวมตัวของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพื่อดำเนินการให้บรรลุ วัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งในการดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น ต้องมีการบริหารจัดการ องค์การที่ดีและมีประสิทธิภาพ (บรรยงค์ โตจินดา,2542:292) คำว่า “องค์การ” ภาษา อังกฤษ ใช้คำว่า “Organization” ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้ในหลายลักษณะ (บรรยงค์ โตจินดา, 2542 : 18) อาทิ

จอห์น เอ็ม พีฟเนอร์ และ แฟรงค์ พี เซอร์วูด (John M Piffner and Frank P. Sherwood:1964) ให้ความหมายว่า องค์การ เป็นกระบวนการที่มีแบบแผนซึ่งประกอบด้วยบุคคล จำนวนมาก บุคคลเหล่านี้ต่างปฏิบัติงานให้ได้ผลสำเร็จตามที่คาดหมายไว้ร่วมกัน (อ้างถึงใน

บรยงค์ ไตจินดา ,2542 : 18) จากความหมายดังกล่าวสามารถสรุปความหมายของคำว่า องค์การ ได้ดังนี้ (บรยงค์ ไตจินดา , 2542 : 20)

1. เป็นการรวมกลุ่มของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป
2. มีการรวมตัวกัน เข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน และร่วมกันทำงานในลักษณะกลุ่มที่มีการรวบรวมทรัพยากรและความพยายามของทุกฝ่ายมาดำเนินกิจการร่วมกัน
3. โดยมุ่งที่จะดำเนินการให้บรรลุถึงผลสำเร็จในเป้าหมายที่สูงขึ้น ซึ่งไม่อาจทำให้สำเร็จได้ด้วยการกระทำเพียงลำพังหรือโดยอิสระ

องค์การทุกองค์การไม่ว่าจะเป็นองค์การประเภทใดต่างก็มีการทำงานในลักษณะที่เป็นกลุ่มหรือทำงานร่วมกัน จึงจำเป็นจะต้องมีการจัดแบ่งงาน (Organization) หรือ แบ่งอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบและมีการดำเนินการที่เรียกว่า "การจัดการ" (Management) หรือ "การบริหาร" (Administration) เป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดการทำงานร่วมกัน และใช้ทรัพยากรร่วมกัน ให้งานเกิดผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือ เป้าหมายที่กำหนดไว้

ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น การที่บุคคลร่วมกันจัดกิจกรรมขึ้นเพื่อดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งเป็นการสอดคล้องกับหลักสังคมวิทยาที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องการรวมกลุ่มเป็นหมู่เป็นพวก เมื่อจะดำเนินกิจกรรมอะไรร่วมกัน ถ้าพิจารณาถึงความมุ่งหมายที่จัดตั้งองค์การก็อาจสรุปถึงสาเหตุของการเกิดองค์การได้ดังนี้ (ศิริอร ชันธหัตถ์.องค์การและการจัดการ, 2531:23)

1. ความจำเป็นในการบริหารราชการ
2. ความจำเป็นในทางยุทธศาสตร์
3. ความจำเป็นในการผลิตผลทางเกษตร
4. ความจำเป็นในการคมนาคมและติดต่อสื่อสาร
5. ความจำเป็นในการค้าขาย
6. ความจำเป็นในการบริการสังคม
7. ความจำเป็นในการอุตสาหกรรม
8. ความจำเป็นในการค้นคว้าวิจัย
9. ความจำเป็นในการพัฒนาการเมือง

องค์การจะเป็นองค์การที่มีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประสิทธิผลเพียงโดยอ้อมขึ้นอยู่กับ “การจัดการหรือการบริหาร” องค์การนั้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า “การจัดการ หรือ การบริหาร” เป็นสิ่งที่ควบคุมและเกี่ยวข้องกับองค์การเสมอ (บรยองค์ ไตจินดา ,2542 : 21) และจากการวิเคราะห์ความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์การนั้น ได้มีการรายงานไว้ใน นิตยสารฟอร์บส์ (Forbes) พบว่าธุรกิจในประเทศสหรัฐอเมริกาจำนวนไม่น้อยที่ประสบความสำเร็จนั้น เนื่องมาจากมีการจัดการที่ดี (Well Managed)

คำว่า การจัดการ (Management) นั้น มีนักวิชาการได้กล่าวถึงความหมายในลักษณะต่างๆ สรุปได้ดังนี้ (พยอม วงศ์สารศรี , 2542 :34) การจัดการ เป็นศิลปะของการใช้บุคคลอื่นทำงานให้แก่องค์การ โดยการสนองตอบความต้องการ ความคาดหวังและจัดโอกาสให้เขาเหล่านั้น มีความเจริญก้าวหน้า การจัดการเป็นกระบวนการ (Management As a Process) ที่มีความสัมพันธ์กับการกำหนดจุดมุ่งหมายและแปรเปลี่ยนจุดมุ่งหมายนั้นสู่การปฏิบัติจริง โดยผ่านกระบวนการที่เป็น Systematic มีการประสานงาน (Co-Ordinated) และความร่วมมือจากทรัพยากรมนุษย์ (Co-Operative Human Efforts)

การที่องค์การจะดำเนินงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์นั้น จะต้องอาศัยการจัดการเป็นเครื่องมืออันสำคัญ “องค์การจะต้องอาศัยการจัดการเป็นเครื่องมือ” โดยการจัดการเกิดขึ้นใน องค์การ หากไม่มีองค์การการจัดการก็ไม่สามารถจะเกิดขึ้น ซึ่งการจัดการที่มีประสิทธิภาพนั้น จะต้องมีองค์การที่เหมาะสมหรือมีการจัดองค์การที่ตีรองรับ เพราะองค์การเป็นพื้นฐานของการจัดการและการจัดองค์การจะเป็นกิจกรรมหรือหน้าที่สำคัญอันหนึ่งที่สำคัญมิได้ในการจัดการ (บรยองค์ ไตจินดา ,2542 : 24)

การที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งจะประสบความสำเร็จได้นั้น นอกจากการร่วมมือร่วมใจของสมาชิกเพื่อจัดตั้งชุมชนตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม การจัดการที่มีประสิทธิภาพโดยการมีโครงสร้างของการจัดการที่เหมาะสมแล้วนั้น สิ่งสำคัญที่ควบคู่ไปกับการบริหารการจัดการองค์การนั้น คือ การสื่อสาร

ความสำคัญของการติดต่อสื่อสารนี้ จึงมีมากถึงกับอาจกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของความสำเร็จของนักบริหารจัดการอย่างแท้จริงภายใต้ข้อความ ที่มักกล่าวกันเสมอว่า “ผู้บริหารจะต้องทำให้งานเสร็จโดยอาศัยคนอื่นเป็นผู้ทำ” ซึ่งย่อมเป็นการบอกโดยทางอ้อมให้เห็นได้ชัดเจนว่า การสื่อสารจะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง โดยเป็นเครื่องมือใช้สร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกใน

องค์การ อันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการองค์การด้วย (ธงชัย และ ชนาธิป สันติวงษ์ ,2542 : 79)

นอกจากนี้ เสนาะ ติเยาว์ (2541:44) ยังกล่าวถึง การสื่อสารว่ามีความสำคัญต่อการจัดการอย่างมากในแง่ของการใช้เครื่องมือการแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อเป็นหลักในการกำหนดบทบาทของแต่ละคนและใช้การสื่อสารในแง่ของการเป็นกระบวนการนำไปใช้ในการดำเนินงานขององค์การ โดยการสื่อสารจะทำหน้าที่ 3 ประการ ในองค์การคือ

1. การใช้การสื่อสารในการออกคำสั่ง

การใช้การสื่อสารในการสั่งการที่สมบูรณ์ องค์การจะต้องพยายามทุกวิถีทางที่ทำให้ทุกคนยอมรับ และกระทำตามคำสั่งโดยเคร่งครัด หน้าที่ของการสั่งการ คือ การชักนำและการใช้อิทธิพลให้บุคคลหรือผู้ปฏิบัติงานในองค์การกระทำตามที่องค์การต้องการ รูปแบบของการใช้การสื่อสารในการออกคำสั่ง มี 2 รูปแบบ คือ การออกคำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษร และ การออกคำสั่งด้วยวาจา สำหรับการออกคำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษรจะอยู่ในรูปของ หนังสือเวียน ประกาศ หรือ ออกคำสั่งโดยตรงต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง สำหรับการออกคำสั่งด้วยวาจาโดยทั่วไป ได้แก่ การสั่งงานต่อหน้าผู้รับคำสั่ง หรือกลุ่มบุคคลผู้ปฏิบัติงาน

2.การใช้การสื่อสารในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

เนื่องจากองค์การประกอบด้วยบุคคล และทุกคนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับภายใต้โครงสร้างขององค์การ องค์การที่เป็นทางการ (Formal Organization) จะเป็นตัวกำหนดและจำกัดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในองค์การจะยึดถือความสัมพันธ์ของงานเป็นหลักสำคัญ กระบวนการสื่อสารจะเป็นสายใยที่ช่วยรักษาความสัมพันธ์ในงานให้เกิดขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมปฏิบัติงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูลและการปฏิบัติตามคำสั่ง ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานก็มีอิทธิพลต่อการแลกเปลี่ยนข้อมูล เพื่อเสริมการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3.การใช้การสื่อสารในการแก้ปัญหาและความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้น

ในการบริหารและปฏิบัติงานในองค์กร สมาชิกขององค์กรจะต้องเผชิญปัญหาต่างๆ มากมายและต้องตัดสินใจแก้ปัญหาเหล่านั้น โดยบุคคลจะใช้การสื่อสารเพื่อการแสวงหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนใช้การสื่อสารในการแสวงหาความร่วมมือ และ ความเข้าใจที่ถูกต้องจากสมาชิกอื่นขององค์กร

โดยสรุปแล้วความสำคัญของการสื่อสารในการบริหารจัดการองค์กรนั้นประกอบด้วย (อ้างถึงใน ธิดาพร มีกิ่งทอง ,2542 :47)

1.เป็นเครื่องมือสำคัญของฝ่ายบริหารในการบริหารงาน เพราะการสื่อสารจะช่วยทำให้การทำงานลุล่วงไปได้โดยตลอด เป็นเครื่องมือช่วยตรวจสอบความเข้าใจผลงาน ฯลฯ การสื่อสารในองค์กรเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญมากสำหรับผู้บริหาร ทักษะในการสื่อสารเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารจะต้องฝึกฝนให้เกิดขึ้นในตนเองพอกๆกับทักษะในการบริหารงาน

2.เป็นเครื่องช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีแก่ทั้งสองฝ่าย การสื่อสารช่วยให้เกิดความเข้าใจตรงกัน นำมาซึ่งความสนิทสนมความไว้วางใจ สิ่งเหล่านี้นำไปสู่สัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้บริหารในระดับต่างๆ

3.ช่วยให้เกิดความเข้าใจระหว่างกันดีขึ้น การสื่อสารนำมาซึ่งความไว้วางใจ หากมีปริมาณที่เหมาะสมแล้ว จะช่วยให้เกิดความกล้าที่จะสื่อสาร กล้าที่จะถาม กล้าที่จะออกความคิดเห็น ท้วงติง และช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

4.ช่วยให้การปฏิบัติภารกิจของทุกหน่วยงาน ทุกส่วนเป็นไปได้และประสานกันจนบรรลุวัตถุประสงค์การสื่อสารมีส่วนอย่างมากในการประสานงานทำให้ทุกหน่วยงานทำงานในหน้าที่ของตนไปอย่างคล่องจงกับการทำงานหน่วยงานอื่นๆ สะดวกมากขึ้นสำหรับผู้จัดการในการบริหารองค์กรและความรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหว ความต้องการของหน่วยงานอื่นๆจะทำให้เป้าหมายของการทำงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่องค์กรกำหนดไว้

5.ช่วยให้เกิดการพัฒนาและการทำงานที่มีประสิทธิภาพ การที่บุคลากรขององค์กรทุกระดับสามารถสื่อสารได้อย่างเสรี มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีความกล้าที่จะสื่อสาร ย่อมนำไปสู่การเสนอความคิดสร้างสรรค์คิดที่จะทำให้เกิดผลงานที่ดีที่สุด นำองค์กรไปสู่ความเจริญ การยอมรับในความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ว่าจะคนนั้นจะอยู่ในระดับใดขององค์กร ย่อมทำให้ผู้ที่ได้รับการ

ยอมรับเกิดความภาคภูมิใจ คนเรานั้นเมื่อพูดอะไร หรือสื่อสารอะไรออกไปก็ต้องทำให้มีผู้รับฟัง แม้จะไม่เห็นด้วยก็ตาม

จากแนวคิดข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าการสื่อสารได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการจัดการชุมชนหรือองค์การในทุกสถานการณ์ โดยในสถานการณ์การดำเนินงานขององค์การการนั้น อาจมีการใช้การสื่อสารในการออกคำสั่ง เช่น การออกคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ขององค์การกระทำการใดๆ ทั้งทางลายลักษณ์อักษรและทางวาจา ขณะเดียวกันการสื่อสารยังมีความสำคัญในสถานการณ์การแก้ไขปัญหาของ องค์การและเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกขององค์การอันนำไปสู่การพัฒนาและปรับปรุงองค์การให้ประสบความสำเร็จ

แนวคิดการบริหารแบบทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources Approach) กล่าวถึงมีรูปแบบการสื่อสารในการจัดการว่าควรมีลักษณะดังนี้คือ (ธงชัย และ ชนาธิป สันติวงษ์, 2542 :41)

1. เนื้อหาการสื่อสาร จะขยายการสื่อสารเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับงานเท่านั้น มาเป็นการสื่อสารในทางสังคมด้วย
2. ทิศทางการติดต่อสื่อสาร นั้นจะเน้นให้มีมากทุกทิศทาง คือ ทั้งแนวนอน แนวตั้ง ขาขึ้น ขาลง และรวมถึงการติดต่อแนวเฉียงที่ไปด้านข้างต่างๆด้วย
3. ช่องทางการติดต่อสื่อสาร จะดำเนินไปแบบเปิดกว้าง ให้เกิดความสะดวกได้ทุกทิศทางและสื่อทุกรูปแบบ
4. สไตล์ของการติดต่อสื่อสาร นั้นจะมีทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการแต่ส่วนมากมักจะนิยมให้เป็นไปในแบบไม่เป็นทางการมากกว่า

นพรัตน์ มุณีรัตน์ (2541: 81) ได้ศึกษารูปแบบการสื่อสารในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในชุมชนคีรีวง พบว่า รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการจัดการท่องเที่ยวนั้นมี 4 รูปแบบ คือ การสื่อสารสองทางที่เป็นทางการ การสื่อสารสองทางที่เป็นทางการและมีปฏิริยาโต้ตอบมาก การสื่อสารสองทางที่เป็นทางการแต่มีปฏิริยาโต้ตอบน้อย และ การสื่อสารทางเดียวที่ไม่เป็นทางการ โดยรูปแบบการสื่อสารที่ปรากฏและมีบทบาทในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ของชุมชนคือวิธามาก คือ การสื่อสารสองทางที่เป็นทางการและมีปฏิริยาโต้ตอบมากกับการสื่อสารสองทางที่เป็นทางการแต่มีปฏิริยาโต้ตอบน้อย

เวทินี สตะเวทิน (2542 :130) ได้ศึกษาการสื่อสารในการจัดการประชาคมบางลำพู พบว่าทั้งการจัดกิจกรรมเชิงรุก และ กิจกรรมเชิงปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน จะเป็นการสื่อสารในการประสานงานร่วมกันระหว่างกลุ่มบุคคล 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแกนนำประชาคม กลุ่มประชาชนในพื้นที่ กลุ่มหน่วยงานภายนอกที่ให้การสนับสนุน ซึ่งจะพบรูปแบบการสื่อสารใน 3 แบบ คือ การสื่อสารทางเดียว การสื่อสารสองทางแบบไม่เป็นทางการ และการสื่อสารสองทางแบบเป็นทางการ

บุญนิภา วงศ์วานิช (อ้างถึงใน ธิดาพร มีกิ่งทอง ,2542:56) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสื่อสาร สถานภาพทางสังคมกับความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของพัฒนากรในเขตจังหวัดนครราชสีมา พบว่า รูปแบบการสื่อสารสองทาง การสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน

ชนินาถ เจริญผล (อ้างถึงใน ธิดาพร มีกิ่งทอง ,2542:56) ศึกษารูปแบบการสื่อสาร การรับรู้สภาพแวดล้อมในองค์กรและความพึงพอใจในการทำงานของพนักงานท่าเรือแห่งประเทศไทย พบว่า รูปแบบการสื่อสารในองค์กรเป็นการสื่อสารสองทาง การรับรู้สภาพแวดล้อมในองค์กร พนักงานส่วนใหญ่รับรู้เรื่องการปฏิบัติงานของผู้บังคับบัญชาขั้นต้นมากที่สุด

จากรูปแบบการสื่อสารดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่ารูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการจัดการองค์กรนั้น ได้แก่ รูปแบบการสื่อสารแบบสองทาง การสื่อสารจากล่างขึ้นบน และการสื่อสารในแนวนอน ทั้งนี้เป็นไปในลักษณะการสื่อสารที่ผสมผสานกันทั้งการสื่อสารในแนวตั้งและแนวนอน ซึ่งในขณะเดียวกันระหว่างการสื่อสาร อาจใช้รูปแบบการสื่อสารทั้งทางวัจนะและอวัจนะควบคู่กันไปได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ โดยมีการสื่อสารแบบสองทางเป็นแกนหลัก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการสื่อสารแบบสองทางเป็นการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เพราะทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารต่างก็มี “ส่วนร่วมในการสื่อสาร”

จากแนวคิดของ ปารีชาติ สถาปิตานนท์ (2542: 74) ที่กล่าวว่า กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงสังคม ได้แก่ แนวคิดด้านประชาธิปไตยทางการสื่อสาร (Democratic Communication) กล่าวถึง กระบวนการสนทนาโต้ตอบกันระหว่างสมาชิกในสังคม จำเป็นต้องดำเนินไป โดยคำนึงถึงการเท่าเทียมกันของ

บุคคล สิทธิ และเสียงของบุคคลในการแสดงความคิดเห็น (Right To Communication) โอกาสในการรับรู้ และเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง (Accessibility To Information) การมีจิตสำนึกในเชิงประโยชน์ของสาธารณะเหนือประโยชน์ส่วนตัว การตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตน การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และการปฏิบัติตามทางที่ได้รับ การเห็นชอบจากสมาชิกส่วนใหญ่ โดยเชื่อกันว่า ปรัชญาการสื่อสารในเชิงประชาธิปไตยจะนำไปสู่การเพิ่มพลัง (Empowerment) ให้กับสมาชิกในสังคม การกระตุ้นให้ ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมหรือโครงการต่างๆที่ได้ร่วมกำหนด ตลอดจน เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ จัดการ ดูแลและตรวจสอบโครงการต่างๆที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่องของรูปแบบการสื่อสารในการจัดการการท้องถิ่นของชุมชนมอญเกาะเกร็ด ที่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง โดยอาศัยการท้องถิ่น ได้ใช้แนวคิดในเรื่องของการพัฒนาและการจัดการท้องถิ่น เข้ามาเป็นกรอบในการอธิบายโจทย์การวิจัยในข้อ 1

ปัญหานำการวิจัยที่ 1 : ชุมชนมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีรูปแบบการสื่อสารในการจัดการการท้องถิ่นชุมชน เป็นอย่างไร

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสาร

การศึกษาวิจัย " รูปแบบการสื่อสารในการจัดการการท้องถิ่น ของชุมชนมอญ เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี " การสื่อสารเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำหน้าที่เป็น "พื้นเพื่อง" ในการขับเคลื่อนสู่ความเป็นประชาสังคม (ปารีชาติ สถาปัตตานนท์ สโรบล ,2543 : 24) พร้อมทั้งยึดและโยงสมาชิกของกลุ่มหรือชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจและทัศนะร่วมกัน โดยยึดเอาผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก อันนำไปสู่การพัฒนาทางการท้องถิ่น ที่คำนึงถึงขีดความสามารถและการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนมอญเกาะเกร็ด กระบวนการสื่อสารจะเป็นหัวใจของการสร้างพันธะทางสังคม (Social Bonds) ที่จะนำไปสู่การกระทำร่วมกัน ภายในกลุ่มหรือชุมชน (Collective Action)

ความหมายของการสื่อสาร คำว่า "การสื่อสาร" (Communication) มาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า "Cummunis" แปลว่าเหมือนกัน ร่วมกัน กลุ่มนักคิดทางการสื่อสาร ได้ให้ความหมายการสื่อสารที่หลากหลาย ดังนี้

อริสโตเติล (Aristotle) ให้ความหมายว่า "การสื่อสาร"คือการหาวิธีโน้มน้าวชักจูงใจทุกวิถีทาง"

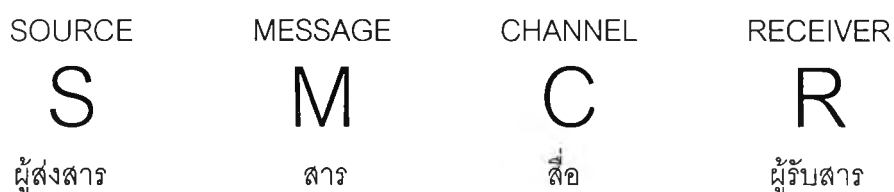
เชอรัมม์ (Wilbur Schramm ,1974 : 13) กล่าวว่า "การสื่อสาร คือ การมีความเข้าใจตรงกันต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวสาร"

ปรมะ สตะเวทิน (2538:17) กล่าวว่า "การสื่อสาร คือ กระบวนการของการถ่ายทอดสาร (Message) จากบุคคลหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้ส่งสาร (Source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้รับสาร (Receiver) โดยผ่านสื่อ (Channel) "

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 4) กล่าวว่า "การสื่อสารเป็นกระบวนการที่มีความเคลื่อนไหวและเป็นการกระทำอย่างต่อเนื่องในการส่งและรับสารระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารโดยผ่านสื่อต่างๆอย่างมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน"

องค์ประกอบของการสื่อสาร

เบอร์โล (Berlo , 1960 : 40) อธิบายว่าการสื่อสารจะประสบประสิทธิผลหรือไม่ขึ้น ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพขององค์ประกอบต่างๆ และได้แสดงปัจจัยที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพขององค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบไว้ในแบบจำลองกระบวนการสื่อสาร ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของ S M C R model นั่นเอง แบบจำลองกระบวนการสื่อสาร มีดังนี้

จากแบบจำลองนี้สามารถอธิบายได้ว่า เมื่อผู้ส่งสารต้องการจะทำการสื่อสาร ผู้ส่งสารก็ต้องนำเอาสิ่งที่ตนต้องการจะสื่อสารมาผลิตให้ปรากฏเป็นสาร แล้วถ่ายทอดผ่านสื่อเพื่อส่งไปยังผู้รับสาร (ปรมะ สตะเวทิน, 2538: 65)

เบอร์โล (Berlo , 1960 : 40) กล่าวว่า การที่การสื่อสารจะมีประสิทธิผลมากน้อยเพียงไร นั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 4 ประการนี้ ว่า จะมีประสิทธิภาพเพียงใด ประสิทธิภาพขององค์ประกอบขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

1. **ผู้ส่งสาร (Source)** หมายถึง บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่ต้องการจะทำการสื่อสาร ความคิด ความรู้สึก ความต้องการ ข่าวสาร และวัตถุประสงค์ของตน ดังนั้น ผู้ส่งสารจึงอาจเป็นคนๆ เดียว หรือหลายคน เช่น กลุ่มนิสิตนักศึกษา กลุ่มผู้ประท้วง หรืออาจจะเป็นสถาบัน เช่น พรรคการเมือง บริษัท รัฐบาล หรือหน่วยงานราชการก็ได้ ปัจจัยของผู้ส่งสารประกอบด้วย ทักษะในการสื่อสาร (Communication Skills),ทัศนคติ (Attitudes), ความรู้ (Knowledge), ระบบสังคม (Social System), และวัฒนธรรม (Culture)

2. **สาร (Message)** หมายถึง ผลผลิตของผู้ส่งสารที่ถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก ความต้องการข่าวสาร และวัตถุประสงค์ของตนที่ปรากฏออกมาในรูปของรหัส เช่นเมื่อเราพูดสารก็คือถ้อยคำที่เราพูด เมื่อเราเขียนสารก็คือตัวหนังสือที่เราเขียนเป็นคำเป็นประโยค เมื่อเราแสดงกริยาท่าทางสารก็คือข่าว ข้อความ และภาพ ที่ปรากฏในสถานการณ์หรือบริบทต่างๆ ปัจจัยของสารประกอบด้วย รหัส (Code), เนื้อหา (Content), และการจัดเสนอ (Treatment) ซึ่งมี 2 องค์ประกอบคือ ส่วนย่อย (Elements) และโครงสร้าง (Structure)

3. **สื่อ (Channel)** หมายถึง สิ่งที่น่าหรือถ่ายทอดสารของผู้ส่งสาร เช่น เมื่อเราอ่านหนังสือพิมพ์ คลื่นแสงในอากาศและหนังสือพิมพ์เป็นสื่อ เมื่อเราดูวิทยุโทรทัศน์ สื่อก็คือคลื่นแสง คลื่นเสียง และจอวิทยุโทรทัศน์ ในกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ สื่อตามความหมายของ เบอร์โล คือช่องทางที่จะนำสารไปสู่ประสาทในการรู้สึก (Sense Mechanisms) หรือการถอดรหัสของผู้รับสาร อันได้แก่ การเห็น (Seeing), การได้ยิน (Hearing), การสัมผัส (Touching), การได้กลิ่น (Smelling) และ การลิ้มรส (Tasting)

4. **ผู้รับสาร (Receiver)** หมายถึง บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่รับสารของผู้ส่งสาร ดังนั้นผู้รับสารอาจจะเป็นคนๆเดียว หรือเป็นคนหลายๆคน เช่น กลุ่มผู้ฟังการอภิปราย หรืออาจเป็นสถาบัน เช่น บริษัท องค์การ พรรคการเมือง เป็นต้น ปัจจัยของผู้รับสารมีองค์ประกอบเช่นเดียวกับผู้ส่งสาร

สาร (Receiver) โดยผ่านสื่อ (Channel) องค์ประกอบทั้ง 4 นั้น มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีผลกระทบซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีผลต่อการสื่อสารด้วย ดังนั้นหากผู้ส่งสารมีประสิทธิภาพ แต่สื่อและผู้รับสารด้อยประสิทธิภาพ ก็จะทำให้ประสิทธิผลของการสื่อสารด้อยลงไปด้วย ในทำนองเดียวกัน หากผู้ส่งสารด้อยประสิทธิภาพ สารไม่ชัดเจน แม้จะมีสื่อและผู้รับสารที่มีประสิทธิภาพ การสื่อสารก็จะด้อยประสิทธิภาพเช่นกัน และยิ่งหากทั้งผู้ส่งสาร สาร สื่อ และผู้รับสารด้อยประสิทธิภาพด้วยแล้ว การสื่อสารจะมีโอกาสที่จะประสบผลสำเร็จน้อยที่สุด การสื่อสารจะมีประสิทธิผลมากที่สุดก็ต่อเมื่อ องค์ประกอบมีประสิทธิภาพสูงที่สุด

การเลือกใช้รูปแบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชน มอญเกาะเกร็ดให้กลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง จากคุณลักษณะสำคัญขององค์ประกอบของการสื่อสารที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ดังนั้นการเลือกใช้องค์ประกอบทั้ง 4 อย่าง ต้องเหมาะสมกับสถานการณ์และบริบทของชุมชน ทั้งนี้โดยอาศัยรูปแบบของการสื่อสารลักษณะต่างๆ ซึ่งได้มีการจำแนกรูปแบบการสื่อสารในหลายลักษณะตามหลักเกณฑ์ ที่ใช้ในการพิจารณาที่แตกต่างกันไป ในที่นี้จะกล่าวถึง รูปแบบของการสื่อสาร 4 ลักษณะ คือ (อ้างใน นพรัตน์ มุณีรัตน์ , 2541:30 -34)

1. จำแนกตามทิศทางการสื่อสาร
2. จำแนกตามลักษณะการใช้
3. จำแนกตามสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร
4. จำแนกตามการไหลของข่าวสาร

ทิศทางการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1. การสื่อสารทางเดียว (One-way Communication) หมายถึง การสื่อสารที่ผู้ส่งสารถ่ายทอดข่าวสารหรือคำสั่งไปสู่ผู้รับสาร มีลักษณะเป็นเส้นตรง ไม่มีการย้อนกลับหรือดูปฏิกิริยาของผู้รับสาร โดยทั่วไปการติดต่อสื่อสารแบบนี้ จะเป็นไปในรูปของนโยบาย คำสั่ง และอาจจะผ่านสื่อมวลชนในการเสนอข่าวสารหรือรายงานข่าวสารต่าง ๆ ขององค์การ เช่น วิทยุ โทรศัพท์ และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การสื่อสารแบบทางเดียวก็มีข้อได้เปรียบ คือ รวดเร็ว เมื่อคนหลายคนร่วมกันคิดก็จะตกลงกันได้ ต้องใช้เวลานานมาก แต่ถ้าคนเดียวเสนอความคิด ความคิด

นั้นจะเกิดขึ้นได้รวดเร็วกว่า การสื่อสารแบบทางเดียวนี้ เหมาะกับสถานการณ์ที่ผู้สื่อความมีความรู้ชำนาญ และกำลังใจอีกฝ่ายหนึ่งถูกกระทบกระเทือนและความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ สูงกว่าอีกฝ่ายหนึ่งแต่การสื่อสารแบบนี้จะทำให้

2. การสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) หมายถึง การสื่อสารที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถส่งข่าวสาร และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันและกัน การสื่อสารสองทางนี้ ผู้ส่งสารจะให้ความสนใจกับปฏิกิริยาโต้กลับของผู้รับสาร (feedback) ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นมาก เปรียบเสมือนผู้นำที่ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารจากสมาชิก ในขณะเดียวกัน การเปิดโอกาสให้สมาชิกได้แสดงความคิดเห็นและความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ นับเป็นการลดช่องว่างของการสื่อสารที่ดี ป้องกันการตีความหมายผิด ประการสำคัญ คือ การสื่อสารสองทางสามารถสร้างขวัญ และการมีส่วนร่วมในงานความรู้สึกเป็นเจ้าของงาน ซึ่งรูปแบบของการสื่อสารสองทาง จะออกมาในลักษณะของการประชุมหรือการปรึกษาหารือ (บุญเลิศ ศุกติติก , 2523 : 25)

ฮาร์โรลด์ เจ ลิฟวิท (Harold J. Leavitt , 1964 : 143-144) ได้กล่าวถึงการทดลองเปรียบเทียบระหว่างการสื่อสารทางเดียวกับการสื่อสารสองทาง ปรากฏผลการทดลองว่า

1. การสื่อสารทางเดียวรวดเร็วกว่าการสื่อสารสองทาง
2. การสื่อสารสองทางมีความถูกต้องแม่นยำกว่าการสื่อสารทางเดียว
3. การสื่อสารสองทางสามารถสร้างความมั่นใจแก่ผู้รับสาร มากกว่าการสื่อสารทางเดียว
4. การสื่อสารทางเดียว มีความถูกต้องแม่นยำน้อยกว่า แต่ก็มีความเป็นระเบียบมากกว่า
5. การสื่อสารสองทาง ที่มักมีการรบกวนและยุ่งเหยิงมากกว่า

นอกจากนี้ ลิฟวิท (Leavitt) ยังได้ให้ข้อเสนอแนะว่า หากองค์กรมีความต้องการความรวดเร็วและความถูกต้องอย่างง่าย ๆ ในการติดต่อสื่อสารแล้ว การสื่อสารทางเดียวจะมีความเหมาะสมมากกว่า ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า ภายในสถานการณ์ต่าง ๆ ในการบริหารงานย่อมต้องใช้การสื่อสารทั้งสองแบบควบคู่กันไป

ลักษณะการใช้ แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1. การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Communication) คือ เมื่อสารถูกส่งต่อตามลำดับชั้น หรือตามลักษณะหน้าที่ของภารกิจสารนั้นก็จะไหลผ่านไปตามสายใยความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการจะถูกส่งขึ้นบนหรือล่าง ที่เป็นไปตามการมอบหมายอำนาจหน้าที่ และการตัดสินใจ สารจะถูกส่งข้ามหน่วยงานก็ต่อเมื่อกำหนดไว้โดยหน้าที่การปฏิบัติ จะสังเกตได้ว่าความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการภายในองค์การ จะเป็นตัวกำหนดทิศทางการไหลของสาร นอกจากนี้ การสื่อสารแบบเป็นทางการมักจะเน้นสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรมากกว่าคำพูด

การสื่อสารที่เป็นทางการเป็นการสื่อสารที่มีระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้โดยชัดเจน (สมพงษ์ เกษมสิน : 258 อ้างถึงใน โชติรส ทิมพัฒน์พงษ์ , 2537 : 14-15) การสื่อสารของระบบราชการจะมีระเบียบแบบและต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร การสื่อสารแบบนี้มีลักษณะสำคัญบางประการ ได้แก่

1. เป็นการนำเอานโยบาย การสั่งการ หรือคำแนะนำผ่านไปตามสายการบังคับบัญชา
2. เป็นการนำกลับมายังผู้บังคับบัญชา หรือหัวหน้าหน่วยงาน ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะ รายงาน และการสนองตอบของผู้บังคับบัญชา
3. เป็นการแจ้งนโยบายทั่วไปขององค์การแก่ข้าราชการ พนักงาน หรือ เจ้าหน้าที่

2. การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal Communication) หมายถึง การสื่อสารในลักษณะที่ฝ่ายต่าง ๆ กระทำกันเองเป็นการส่วนตัว ส่วนใหญ่จะเป็นการสื่อสารโดยใช้คำพูด และมักจะเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในทางส่วนตัวมากกว่าทางตำแหน่ง อำนาจ หน้าที่ ลักษณะที่สำคัญของการสื่อสารแบบนี้ คือ ความรวดเร็วในการสื่อสารจะมีมากแต่ก็มีข้อเสียคือ ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ อาจจะไปจากความจริงได้ง่าย ดังนั้น ควรจะเริ่มต้นด้วยการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการในระยะแรกก่อน แล้วจึงตามด้วยการสื่อสารแบบเป็นทางการในระยะแรกก่อน แล้วจึงตามด้วยการสื่อสารแบบเป็นทางการในภายหลัง หรือใช้ควบคู่กันไป จะได้ทั้งความเร็วและความถูกต้อง

สัญลักษณ์ที่ใช้ แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1. การสื่อสารโดยใช้ถ้อยคำและการเขียน (Verbal and Written Communication) การสื่อสารระหว่างบุคคลส่วนใหญ่เป็นการสื่อสารแบบนี้ ไม่ว่าจะเป็นคำพูด

หรือการเขียน ผู้บริหารหรือผู้นำควรจะต้องสร้างความสามารถในด้านต่อไปนี้ (เสริมศักดิ์ วิ
ศาลาภรณ์ , 2521 : 197)

การสื่อสารด้วยถ้อยคำและการเขียน

ถ้อยคำ	การเขียน
การพบปะเป็นรายบุคคล	คำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษร
การพบปะเป็นกลุ่ม	หนังสือเวียน
การประชุม	วารสาร
การประชุมคณะกรรมการ	บันทึก

2. การสื่อสารโดยไม่ใช้ถ้อยคำ (Nonverbal Communication) เป็นการสื่อสารโดย
ท่าทางและการเคลื่อนไหว ซึ่งแต่ละบุคคลก็มีความหมายเฉพาะของตนเอง เมื่อเวลาแสดงพฤติ
กรรมต่าง ๆ เช่น การแสดงออกทางสีหน้า ท่าทาง เป็นต้น หากพิจารณาให้ดีแล้วมีความ
สำคัญและประโยชน์ไม่น้อยเนื่องจาก (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ , 2521 : 198)

- อารมณ์และความรู้สึกส่วนใหญ่ แสดงโดยไม่ใช้ถ้อยคำได้ถูกชัดเจนกว่าการใช้ถ้อยคำ
- ลักษณะท่าทางบางอย่าง เป็นเครื่องชี้เพื่อการเสนอแนะและให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี
- คำพูดอาจบิดเบือนได้ง่ายกว่าการไม่ใช้คำพูด

ช่องทางเดินสาร แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1. การสื่อสารจากบนลงล่าง (Downward Communication) หรือเรียกอีกอย่างว่า
การสื่อสารตามแนวตั้ง เป็นลักษณะการสื่อสารในองค์การแบบคลาสสิก คือ ข่าวสารจะถูกส่งออก
จากเบื้องบนลงไป คือ จากผู้นำไปสู่ผู้ตามเรื่อยไปจนถึงระดับต่ำสุด โดยมีจุดประสงค์โดยทั่วไป
ดังนี้ คือ (วุฒิชัย จ้านง , 2520 : 116-118)

- เพื่อให้แนวปฏิบัติงานที่จำเพาะเจาะจงในการสั่งงาน
- เพื่อให้ข่าวสารเกี่ยวกับการปฏิบัติและขั้นตอนการดำเนินงาน
- เพื่อให้ข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับเหตุผลสำคัญของงาน
- เพื่อให้ข่าวสารแบบอุดมการณ์ที่จะช่วยให้ซาบซึ้งในเป้าหมาย

การสื่อสารจากบนลงล่างเป็นการสื่อสารแบบทางการที่ใช้กันมาก และมีประสิทธิภาพ แต่ทั้งนี้การสื่อสารชนิดนี้มีข้อควรระวัง คือ (เสนาะ ตีเยาว์, 2527 : 434)

1. องค์การที่ใช้การสื่อสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรมากเกินไป จะทำให้ขาดความเป็นกันเอง
2. การได้รับข้อมูลมากเกินไป ทำให้เกิดปัญหาในการจดจำข้อมูล
3. ระยะเวลาในการส่งข้อมูลไม่เหมาะสม ทำให้ข้อมูลตกหล่นและไม่ทั่วถึง
4. ข้อมูลผิดพลาดเกิดจากการกลั่นกรองจากบุคคลหลายระดับ

2. การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Upward Communication) หรือการสื่อสารแนวตั้ง เป็นลักษณะการเดินทางของข่าวสารจากผู้มีตาม เสนอไปตามสายงานจนถึงผู้นำทางความคิด โดยมากมักอยู่ในรูปของการประชุมปรึกษาหารือ การสัมมนา

กริช สิบสนธิ (2526 : 82) ได้กล่าวว่า การสื่อสารจากล่างขึ้นบนนี้ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับตำแหน่ง หรือส่วนต่าง ๆ ที่ต้องทำงานประสานกัน ซึ่งจะช่วยเหลือเสริมสร้างขวัญในการทำงาน และทัศนคติของบุคลากร เพราะจะช่วยให้เห็นว่าบุคลากรมีความรู้ และความเข้าใจในสารที่เขาได้รับจากผู้บังคับบัญชาเพียงใด ในบางครั้งการสื่อสารจากล่างขึ้นบนมักจะมีการรอกข่าว หรือ บิดเบือนข่าวสารเฉพาะที่ผู้ปฏิบัติงานต้องการให้ผู้บริหารทราบเท่านั้น

การสื่อสารในแนวตั้ง จะให้ทั้งข้อมูลในทางบวกและในทางลบแก่นำทางความคิด หากเป็นข้อมูลในทางบวกผู้นำก็นำไปตัดสินใจได้ แต่ถ้าเป็นข้อมูลในทางลบผู้นำจะต้องแก้ปัญหาอย่างไรก็ตาม การสื่อสารในแนวตั้ง มีข้อควรพิจารณา 2 ข้อ คือ หลักของการสื่อสารในแนวตั้ง และวิธีการที่ทำให้ได้รับข้อมูลจากผู้ตามไปยังผู้นำทางความคิด หลักของการสื่อสารในแนวตั้ง ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เป็นทางการ ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทางความคิดกับผู้ตาม คือ

1. จะต้องมีการกำหนดแผนงานการสื่อสารในแนวตั้งไว้ล่วงหน้า การกำหนดแผนของการสื่อสารในแนวตั้ง ชี้ให้เห็นว่า ผู้นำเห็นความสำคัญและจะส่งเสริมให้ผู้ตามร่วมมือในการส่งข้อมูล

2. แผนงานเกี่ยวกับการสื่อสารในแนวตั้ง จะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและผู้นำจะต้องเต็มใจรับข้อมูล และตอบสนองโดยการดำเนินการทันที เป็นการให้ความสำคัญ และส่งเสริมให้ผู้ตามส่งข้อมูลให้ทุกครั้งตามขั้นตอนของการปฏิบัติงาน

3. ผู้นำจะต้องกำหนดช่องทางการสื่อสาร ที่ผู้ตามจะติดต่อกับผู้บริหารไว้แน่นอน โดยอาศัยวิธีการตามปกติ เพราะกำหนดให้แตกต่างจากปกติ ผู้ตามจะไม่กล้าติดต่อด้วย นอกจากนี้ จะทำให้รู้ว่าเมื่อมีปัญหาที่จะปรึกษาควรติดต่อใคร

4. จะต้องยอมรับความคิดเห็นจากบุคคลในระดับล่าง ซึ่งอาจจะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ผู้บริหารจึงต้องเตรียมพร้อมที่จะรับฟัง โดยถือว่าข้อคิดและความเห็นทุกอย่างเป็นประโยชน์ เพื่อทราบถึงปัญหาที่แท้จริงจากข้อมูลที่ส่งขึ้นมาจากระดับล่าง

5. จะต้องรับฟังข้อมูลอย่างมีเป้าหมาย โดยปล่อยให้ผู้ตามแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ และพิจารณา ค้นหาให้พบว่าเป้าหมายนั้น คืออะไร

6. จะต้องปรับปรุงส่งเสริมให้มีการส่งข้อมูล จากผู้ปฏิบัติงานอยู่ตลอดเวลาโดยการใช้ช่องทางและวิธีการสื่อสารหลาย ๆ วิธี ซึ่งตามปกติวิธีที่ใช้ได้ผลมากที่สุด คือ การสื่อสารด้วยวาจาและพบหน้ากัน แต่ก็ควรส่งเสริมให้ใช้วิธีการอย่างอื่นด้วย เช่น การร้องทุกข์ การสำรวจทัศนคติ การให้คำปรึกษาแนะนำการรับประทานอาหารร่วมกัน และดูรับความคิดเห็น เป็นต้น

วิธีการที่ทำให้ได้รับข้อมูลจากผู้ตามทางความคิด ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้คนในการติดต่อสัมพันธ์กัน คือ แรงจูงใจในตัวบุคคลนั่นเอง การที่คนติดต่อกันต่างก็มีเป้าหมายของตนเอง สนองความต้องการของตนเอง และปรับปรุงสถานที่ทำงานของตนให้น่าอยู่ ดังนั้น สิ่งที่เป็นพื้นฐานของบรรยากาศการสื่อสารคือ ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดความไว้วางใจ ผู้ตามทางความคิดก็สามารถแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระเสรี และตรงไปตรงมา ขณะเดียวกันผู้นำทางความคิดก็รับฟังข้อมูล และแปลความหมายได้อย่างถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม การสื่อสารตามแนวดิ่ง มีตัวแปรที่กำหนดบทบาทระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสาร คือ ตำแหน่ง (Status) และอำนาจ (Power) กล่าวคือ ตำแหน่ง หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เกิดจากตำแหน่ง หน้าที่การงาน รวมทั้งการให้รางวัล หรือลงโทษ ส่วนอำนาจ หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เกิดจากความสามารถ บุคลิกลักษณะส่วนตัวในการควบคุม หรืออิทธิพลต่อคนอื่น และเหตุการณ์นั้น ในบางหน่วยงาน บุคคลที่ไม่มีตำแหน่งเหนือกว่าในฐานะผู้บังคับบัญชา อาจสามารถสร้างอำนาจบุคลิกลักษณะจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม หรือได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น ๆ อย่างไม่เป็นทางการ แต่ไม่มีศักยภาพจูงใจให้ปฏิบัติงานได้

3. การสื่อสารในแนวนอน (Horizontal Communication) หมายถึง การสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลที่ดำรงตำแหน่งในระดับเดียวกันขององค์การ ตามปกติเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างพนักงานที่อยู่ในหน่วยงานเดียวกัน มีผู้บังคับบัญชาคนเดียวกัน และมีหน้าที่การงานในลักษณะเดียวกัน การสื่อสารในแนวนอนจะเป็นสิ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพราะพื้นฐานของการสื่อสารนี้ ขึ้นอยู่กับบรรยากาศของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจของแต่ละคนโดยไม่ต้องมีสิ่งจูงใจ (เสนาะ ตีแยว , 2537 : 442)

วัตถุประสงค์ของการสื่อสารในแนวนอน

- การประชุมกรรมการ
- แลกเปลี่ยนความเห็นกันระหว่างหยุดพักงาน
- การคุยกันทางโทรศัพท์
- บันทึกข้อความ
- กิจกรรมทางสังคม เช่น การเล่นกีฬา ไปเที่ยว

เนื่องจากการสื่อสารในแนวนอน เป็นกิจกรรมทางการสื่อสารที่เสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลให้ดีขึ้น แต่ก็มีผลกระทบต่อสื่อสารในแนวตั้งและแนวตั้ง ปัญหาและอุปสรรคที่ควรระวังมี 3 ประการ คือ

1. การขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เนื่องจากการสื่อสารในแนวนอน มีลักษณะค่อนข้างจะเป็นการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ คือ มักจะเป็นเรื่องส่วนตัวไม่ว่าจะเป็นการประสานงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือการสร้างความสำเร็จร่วมกัน ความไว้วางใจจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้การสื่อสารดังกล่าวบรรลุวัตถุประสงค์

2. ผลกระทบต่อการสื่อสารในแนวตั้ง เมื่อสมาชิกในระดับเดียวกันติดต่อกันเอง แม้จะทำให้งานสำเร็จลุล่วงโดยรวดเร็วโดยไม่จำเป็นต้องรายงานให้หัวหน้างานสั่ง บางครั้งการประสานงานกันเอง อาจเกิดการผิดพลาดขึ้นได้ ทำให้งานไม่เป็นแบบอย่างเดียวกัน

3. ก่อให้เกิดการแข่งขันกัน กิจกรรมการสื่อสารในแนวนอนมักจะนำไปสู่การแข่งขันซึ่งกันและกันระหว่าง ซึ่งผลของการแข่งขันจะกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม

ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ของประชาชนนั้น นักวิชาการแต่ละท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” ไว้แตกต่างกัน ดังนี้

ชินกมล ทิพยกุล (2542 : 17) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของคนในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้มีการพัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเอง

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2532) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การสนับสนุนและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามาเกี่ยวข้องและรับผิดชอบดำเนินการในเรื่องต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2527) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมหมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความร่วมมือร่วมใจ โดยการกระทำการดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพ คือถูกจังหวะและเหมาะสมกับทั้งการกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพัน ให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือได้ แสดงว่าการมีส่วนร่วมเป็นผลของความร่วมมือร่วมใจ การประสานงานและความรับผิดชอบ

Davis (1972 : 136) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง สร้างโอกาสให้ประชาชนเป็นผู้คิด เป็นผู้ตัดสินใจ เป็นการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในการพัฒนาตนเอง และให้ประชาชนในชุมชนร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้ง เป้าหมายไว้ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วย

การรวมตัวของกลุ่มคนในชุมชนและมีหลักการหรือรูปแบบในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่าง
สมัครใจ

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) การสื่อสารในแนวนอนได้เน้น
หลักการที่สำคัญ 3 ประการ (Berrigan, 1977, 1979) คือ

1.การเข้าถึงสาร (Access) หมายถึงการเข้าถึงสื่อที่ให้บริการแก่ชุมชน สื่อยอมเปิด
โอกาสให้ประชาชนเลือกรายการหรือเข้าไปจัดทำในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนเองได้ทราบเท่าที่
ไม่กับกฎหมาย นอกจากนี้ยังเป็นช่องทางที่จะทำให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นต่อราย
การหรือแสดงความต้องการเปลี่ยนแปลงรายการ รวมทั้งการเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนได้

2.การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึงการมีส่วนร่วมในทุกระดับในระบบการสื่อ
สารไม่ว่าจะเป็นเรื่องการวางแผนการสื่อสารภายในชุมชน ตั้งแต่เริ่มคิดไปจนกระทั่งการผลิต การ
จัดการ การใช้สื่อในชุมชนต่าง ๆ ประชาชนในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมหรือมีโอกาสเข้าร่วมได้ทุกชั้น
ตอน

3.การจัดการด้วยตนเอง (Self-management) การมีส่วนร่วมที่สำคัญยิ่งกว่าสิ่งใดก็
คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเองตามวิถีทางกระบวนการประชาธิปไตย และการตัดสินใจ
นั้น ประชาชนในชุมชนมีอำนาจตัดสินใจตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งการกำหนดนโยบาย
การบริหารและการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง ยูเนสโกยอมรับการจัดการด้วยตนเองจะต้องกระทำ
อย่างค่อยเป็นค่อยไป ส่วนการเข้าถึงสื่อและการมีส่วนร่วมในการสื่อสารมีความเป็นไปได้มาและ
สามารถทำได้ง่ายกว่า

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ได้ยึดถือแนวคิดการสร้างความสำเร็จการยอมรับความมีเกียรติ
มีศักดิ์ศรีของประชาชน การยอมรับอยู่บนพื้นฐานของความหลากหลาย (Diversity) ความไม่เป็น
เพียงหนึ่งหรือความมีมากกว่าหนึ่ง (Plurality) ซึ่งหมายความว่ามนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกันใน
ด้านความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ การยอมรับว่าทุกคนบนโลก มีความแตกต่างหลายเผ่าพันธุ์ หลายเชื้อ
ชาติไม่จำเป็นต้องให้มีเพียงเผ่าพันธุ์เดียว เชื้อชาติเดียวหรือมีประเพณีเดียว วัฒนธรรมเดียวเท่า
นั้น เพราะฉะนั้นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมย่อมต้องอยู่บนพื้นฐานการยอมรับสิ่งเหล่านี้

“กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” ซึ่งรู้จักกันในนาม “กระบวนการทัศน์ทางเลือกของการสื่อสารเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม” (The Alternative Paradigm of Communication for Social Change) (อ้างใน ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล, 2543 : 20) โดยมุ่งเน้นประชาชนเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงและแสวงหาแนวทาง ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับชุมชน สังคม ประเทศ หรือระดับโลกต่อไป กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication Process) ของสมาชิกในสังคมอันจะนำไปสู่การเกิดสำนึกเชิงสาธารณะ (Public Conscientization) และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Learning Process) ระหว่างสมาชิกในสังคม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในสังคม

แนวทางการพัฒนาชุมชน จึงมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาชุมชนสัมฤทธิ์ผลได้วิธีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมุ่งเน้นที่สภาวะแวดล้อมผู้รับสารมากกว่าตัวผู้ส่งสาร หรือการแสดงผลการสื่อสารสิ่งสำคัญคือเน้นให้เห็นถึงการแสวงหาวิธีการสื่อสารที่เหมาะสมกับผู้รับสาร มากกว่าวิธีการสื่อสารเพียงเพื่อถ่ายทอดข่าวสารเท่านั้น แนวทางการพัฒนาโดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้นจะต้องประกอบไปด้วยเงื่อนไขสำคัญ 3 ประการ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์, 2535 : 85) คือ

1. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม (Freedom to Participation)
2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม (Ability to Participation)
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม (Willingness to Participation)

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกลยุทธ์สำคัญของการพัฒนาชุมชน เพราะเกิดจากความร่วมมือ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบด้วยกันอย่างสมัครใจ เพื่อให้เกิดการพัฒนาและเกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น สามารถแบ่งเป็นขั้นตอนตั้งแต่การร่วมกันค้นหาปัญหาและวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ร่วมกันตัดสินใจเลือก แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม การวางแผนดำเนินกิจกรรมการพัฒนาร่วมกัน และการติดตามประเมินผลของกิจกรรมร่วมกัน ซึ่ง Whit ,1982 : 18 (อ้างใน เวทีนี้ สตะเวทิน . 2542 : 14) ได้กล่าวว่า ขั้นตอนสำคัญของการมีส่วนร่วม และเป็นการแสดงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงคือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่องของการจัดการและบทบาทของกลุ่ม ผู้นำชุมชนที่ทำให้ชุมชนมอญเกาะเกร็ดสามารถก่อตัว จนพัฒนาและสามารถจัดการการท่องเที่ยวได้ อย่างไรก็ตาม โดยใช้แนวคิดในเรื่องของรูปแบบการสื่อสารและแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมและแนว

คิดเรื่องกลุ่ม ผู้นำชุมชนเข้ามาเป็นกรอบในการอธิบาย ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษา การวิเคราะห์รูปแบบ การสื่อสาร มีผลอย่างไรต่อการจัดการการท่องเที่ยวและการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนมอญ เกาะเกร็ด ซึ่งต้องศึกษาตั้งแต่ประสบการณ์เดิมของผู้รับสาร (Field of Experience) ปฏิกริยา ย้อนกลับ (Feedback) ในทิศทางการสื่อสาร ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อข่าวสารของผู้ ส่งสาร เพราะสามารถนำมาพิจารณาว่าการสื่อสารบรรลุผลสำเร็จหรือไม่ ดังนั้นการเลือกใช้ช่อง ทางการสื่อสารหรือสื่อที่จะส่งข่าวสารไปยังชุมชน จึงเป็นองค์ประกอบที่มีผลต่อการยอมรับความ คิดใหม่ๆของคนในชุมชนนั้น

ลาซาเฟล และ แมนเซล (Lazarsfeld and Mansel , 1986 :97) กล่าวว่า "การสื่อสาร ระหว่างบุคคลมีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นการสื่อสารที่มีความเป็นกันเองและเป็นส่วนตัว ก่อให้ เกิดความคุ้นเคย ซึ่งจะช่วยให้เกิดการยอมรับความคิดเห็นได้ง่ายขึ้น การพูดคุยอย่างเห็นหน้าค่าตาใน ในแง่จิตวิทยาแล้วทำให้ผู้รับสารมีความรู้สึกว่าตนได้รับรางวัลอย่างทันที อย่างน้อยที่สุดก็คือ ใน ด้านการแสดงความคิดเห็นของตนเองต่อผู้พูด"

การสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลต่อบุคคลเพื่อที่จะถ่ายทอดข่าวสาร ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจก็สามารถปรับปรุงแก้ไขในการที่ส่งออกไปให้เข้า กับความต้องการและความเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นกัน ซึ่งจะช่วยให้บุคคลให้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติได้ เกี่ยวกับช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคลนั้น นักปราชญ์ทางสื่อสารมวลชน หลายท่านยอมรับความสำคัญของการสื่อสารระหว่างบุคคลว่า มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของ บุคคลมากกว่าอิทธิพลของสื่อมวลชนเสียอีก (Rogers, Everett M and Shoemaker, Floyed F. อ่างใน วรรณนา สุชาติสุธารธรรม, 2539 : 36)

สื่อบุคคล เป็นสื่อประเภทหนึ่งที่ใช้ในการสื่อสาร ที่หมายถึงตัวบุคคลที่ถูกนำมาใช้ในการ สื่อสารกับผู้รับสารในลักษณะเผชิญหน้า การใช้สื่อบุคคลในการสื่อสารจึงกระทำได้ในรูปของ การสนทนากับผู้รับสารเพียงคนเดียว หรือในรูปของการประชุมกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยผู้รับสาร มากกว่า 1 คนก็ได้ การใช้สื่อบุคคลในการสื่อสาร ก็ให้เกิดผลดี 3 ประการคือ

- 1.สามารถนำข่าวสารที่ต้องการเผยแพร่ไปสู่ประชาชนโดยตรง และจากการที่บุคคลในชุมชนมีการติดต่อสนทนากันเป็นประจำ มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกัน บุคคลผู้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ข่าวสารจึงได้รับความไว้วางใจและสามารถชักจูงใจประชาชนได้ โดยใช้วิธีการพูดคุยแบบกันเอง ซึ่งสื่อบุคคลหรือผู้ส่งสารมีความคล้ายคลึงกับผู้รับสารเป้าหมายใน

ด้านต่างๆ เช่น อายุ เพศ เชื้อชาติ ภาษา การแต่งกาย สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ฯลฯ จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและความคิดเห็นของผู้รับสาร

2. ทำให้การเผยแพร่ข่าวสารเป็นไปในลักษณะที่ยืดหยุ่น ปรับให้เข้ากับผู้รับสารเป็นรายๆ ไปและยังทำให้ได้รับทราบความรู้สึกนึกคิดของผู้รับสารทันที

3. เมื่อการตัดสินใจตามคำแนะนำของผู้เผยแพร่แล้วจะเกิดความรู้สึกว่าตนได้รับรางวัลทันทีที่เป็นส่วนตัวจากการที่ผู้เผยแพร่เห็นชอบด้วยกับการตัดสินใจของตน

สื่อบุคคลจึงมีบทบาทสำคัญในการโน้มน้าวและชักจูงใจ ปัจจัยที่ทำให้สื่อบุคคลที่เป็นผู้ส่งสารเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสารเป้าหมายได้แก่ ปัจจัยต่างๆ ดังนี้ ความดึงดูดใจ (Attractiveness) ความคล้ายคลึง (Similarity) ความน่าเชื่อถือ (Credibility) ทั้งในด้านของความเป็นที่น่าไว้วางใจ (Trustworthy) และมีความสามารถ (Competent) อาจเรียกได้ว่าเป็น “ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น” ซึ่งได้แก่ พระ ครู แพทย์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ บุคคลเหล่านี้เป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” ซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญของชุมชนในท้องถิ่นและในสังคมไทย (เกตุณี จุฑาวิจิตร, 2542 : 114)

รูปแบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมประกอบกับการสร้างการมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสาร จึงนำมาสู่ปัญหาการวิจัยที่ 1 และ 2 การสื่อสารเป็นองค์ประกอบหลักสำคัญประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องข้องในการรวมกลุ่มและการบริหารจัดการหน่วยงานต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพ โดยการสื่อสารเปรียบเสมือนสายใยของสังคมที่ประสานหน่วยงานต่างๆ ของสังคมให้รวมเข้าด้วยกัน การที่มนุษย์สามารถรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคมได้นั้น เกิดจากการที่มนุษย์ทำการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจและสร้างกฎระเบียบของสังคมให้เป็นที่ยอมรับระหว่างสมาชิก

แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม ชุมชน ผู้นำ

ความหมายของ “กลุ่ม” มีนักวิชาการด้านการสื่อสารหรือนักนิเทศศาสตร์ ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “กลุ่ม” แตกต่างกันไป ดังนี้

Dilbert W. Stewart ให้ความหมายว่า กลุ่ม หมายถึง หมู่ของบุคคลสองคนหรือมากกว่า มารวมกัน โดยมีความสนใจและปฏิภริยาร่วมกัน ทั้งนี้หมายความว่า ความสนใจตลอดจน

ความพึงพอใจร่วมกันเป็นสิ่งที่ผูกพันของกลุ่ม บางกรณีบุคคลมารวมกันเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการ จัดกิจกรรมอันเป็นเป้าหมายร่วมกัน

Feldmars and Arnold (อ้างใน บุญเกิด มาอ่อง , 2537 : 8) ให้คำนิยามไว้ว่า "กลุ่ม" หมายถึง คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่มารวมตัวกัน โดยมีลักษณะสำคัญคือ มีปฏิสัมพันธ์กัน ,รับรู้ว่าคุณเองมีความสนใจและเป้าหมายร่วมกัน มารวมกันเพื่อความสำเร็จของกิจกรรมในการทำงาน

ในทางเดียวกันแนวคิดในเรื่องกลุ่มก็มีความสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องการจัดตั้งองค์การที่ว่า "การจัดตั้งองค์การประเภทใดก็ตามต้องอาศัยการรวมตัวของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปเข้ามาดำเนินการจัดการโดยมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพอันนำไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม ดังนั้นกลุ่มจึงถือเป็นองค์ประกอบหลักของการมีส่วนร่วมของประชาชน" (บรรยงค์ ไตจินดา ,2542:18)

เมื่อกล่าวถึงคำว่า "กลุ่ม" นั้นมีผู้ให้ความหมายไว้เป็นจำนวนมาก อาทิ

Brodbeck (อ้างถึงใน Dorwin Cartwright and Alvin Zander ,Group Dynamics' (New York :Harper and Row,1986) , p.46-47. ให้ความหมายไว้ว่า กลุ่ม คือ การรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ความเกี่ยวข้องนั้นมีลักษณะที่แน่นอน กล่าวคือสามารถสังเกตเห็นได้และชนิดความเกี่ยวข้องนั้นจะขึ้นอยู่กับหรือจะชี้ให้ทราบถึงชนิดของกลุ่มว่าจะเป็นครอบครัว ผู้ฟัง กรรมการ สหภาพแรงงาน หรือ ผุ่ชน เป็นต้น

Edger Schein (อ้างใน พงษ์ศักดิ์ ศุภรสัท, 2536 :16) ได้ให้คำจำกัดความของ กลุ่มว่า กลุ่มเป็นบุคคลจำนวนหนึ่งที่ติดต่อสื่อสารระหว่างกันในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และมีจำนวนน้อยพอที่จะทำให้บุคคลแต่ละคนติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นได้ทั้งหมด เป็นการติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้า

Feldmars and Arnold (อ้างใน บุญเกิด มาอ่อง ,2537 :8) ให้คำนิยามไว้ว่า กลุ่ม หมายถึง คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่มารวมตัวกัน โดยมีลักษณะสำคัญคือ มีความสัมพันธ์กันรับรู้ว่าคุณเองมีความสนใจและเป้าหมายร่วมกัน มารวมตัวกันเพื่อความสำเร็จของกิจกรรมในการทำงาน

Marwin Shaw (อ้างถึงในยุบล เบญจรงค์กิจ และคณะ ,2534 :70) ได้ให้ความหมายว่า กลุ่ม คือ บุคคลสองคนหรือมากกว่า ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในลักษณะที่บุคคลแต่ละคนมี

อิทธิพลและได้รับอิทธิพลซึ่งกันและกัน และจากการที่กลุ่มบุคคลมีการปะทะสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
นี้เองทำให้กลุ่มมีลักษณะที่แตกต่างจากการรวมตัวกันเฉยๆ

สนิท สมัครการ (ม.ป.ป.:17) กล่าวถึงกลุ่มในลักษณะที่เรียกว่า “กลุ่มสังคม” หมายถึง
กลุ่มบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปได้มีปฏิริยาโต้ตอบทางสังคมซึ่งกันและกัน (Social Interaction)
พฤติกรรมทางสังคมจะเกิดขึ้นได้ เมื่อมีการกระตุ้นหรือเร้าใจอีกฝ่ายหนึ่งปฏิบัติการอย่างใดอย่าง
หนึ่ง เป็นการตอบสนองอีกฝ่ายหนึ่งได้ การแสดงปฏิริยาโต้ตอบกันในกลุ่มนี้อาจมีได้ทั้งลักษณะ
ติดต่อ ทางตรง หรือ ทางอ้อม สมาชิกของกลุ่มแต่ละคนจะต้องมีสิทธิ (Right) และความรับผิดชอบ
ชอบในหน้าที่ จะสามารถแยกผู้ที่เป็นสมาชิกออกจากผู้ที่มีได้เป็นสมาชิก และสามารถใช้เป็นแนว
ทางให้สมาชิกของกลุ่มคาดหวังทำที่ บทบาทของสมาชิกแต่ละคนๆได้ตลอดจนอาจจะทำให้เกิด
การบังคับโดยตรงหรือ ทางอ้อม ที่จะให้สมาชิกแต่ละคนยอมรับและประพฤติตนตามสิทธิและหน้าที่
ของตนอีกด้วย

การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองจะต้องอาศัยการรวม
พลังของทุกฝ่ายในชุมชน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดซึ่งกันและกัน และร่วมกันหา
ทางออกในการแก้ไขปัญหา นั่นก็คือ การรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนนั่นเอง

ดังคำกล่าวของ ดิเรก เต็งจำรูญ (อ้างใน สุวีริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์, 2540 :9) ว่า การ
รวมพลังประชาชน จัดตั้งเป็นองค์กรประชาชน เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการเปลี่ยนแปลงสถาน
การณ์ของชุมชน ด้วยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน คิดปรึกษาหารือ วางแผนและร่วมกันลงมือกระทำ
จนกระทั่งถึงสิ่งสุดท้าย คือ การได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่ง
การรวมตัวกันเป็น องค์กรประชาชนนั้นจึงไม่ใช่เป็นการรวมตัวกันเพื่อต้องการแก้ปัญหาเฉพาะ
หน้าเท่านั้น แต่จะต้องครอบคลุมทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในการพัฒนาชุมชน จึงถือได้ว่า กลุ่ม
เป็นหัวใจสำคัญในการทำงาน เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่ชุมชน

จะเห็นได้ว่าลักษณะของกลุ่ม คือ ต้องประกอบด้วยคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมตัวกัน
การรวมตัวของบุคคลซึ่งมี ปฏิสัมพันธ์กัน มีความสนใจร่วมกัน หรือการแสดงออกร่วมกันในการ
ดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอย่างสมัครใจ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด และ
ร่วมกันหาทางออกในการแก้ไขปัญหาให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

Marvin E. Shaw (อ้างใน หลุยส์ จำปาเทศ , 2522 : 48) ได้เน้นว่าสาเหตุที่คนเข้าร่วมกลุ่มนั้นมีอยู่ด้วยกัน 5 ประการสำคัญ คือ

1.ความน่าสนใจอันเกิดจากความสัมพันธ์ส่วนตัว (Interpersonal Attraction) Shaw ได้เน้นถึงกลุ่มคนที่รวมกันว่ามีส่วนสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกัน การติดต่อกันบ่อยๆจนกระทั่งเกิดผลแห่งการมีปฏิกริยาร่วมกันในการปฏิบัติแก่กัน เกิดความรักชอบกันเป็นส่วนตัวอันเกิดจากความเหมือนกันในทัศนคติ รูปร่าง ความสามารถ ฯลฯ การมีลักษณะท่าทาง และบุคลิกที่น่าศรัทธาก็เป็นได้

2.กิจกรรมของกลุ่ม (Activities) การที่คนเราเข้าร่วมกลุ่ม กิจกรรมของกลุ่มมีความสำคัญไม่น้อย กิจกรรมของสมาชิกกลุ่ม หรือผู้เข้าไปร่วมกลุ่มกับกิจกรรมที่กลุ่มจัดนั้น สอดคล้องพ้องกับความสนใจของผู้เข้าร่วม ความสนใจในกิจกรรมในที่นี้จำเป็นว่าผู้เข้ากลุ่มจะต้องมีความสามารถ แต่เขามีความสนใจในกิจกรรมนั้น

3.เป้าหมายของกลุ่ม (Group Goal) การมีเป้าหมายของกลุ่มที่น่าสนใจ หรือเป้าหมายเดียวกันในคนอาชีพเดียวกัน มีความสนใจเหมือนกัน แม้คนต่างอาชีพกันแต่หากมีงานอดิเรกที่มีเป้าหมายตรงกันก็คบกันและรวมกลุ่มกันได้ เป้าหมายของกลุ่มที่ทำให้คนรวมกันหรือเข้ากลุ่มกันก็เพราะเขามีความชอบในเป้าหมายของกลุ่มที่วางไว้เหมือนกันนั่นเอง

4.ความเป็นสมาชิกของกลุ่ม (Group Membership) ในการเป็นสมาชิกของกลุ่มได้ก็ตาม สมาชิกย่อมได้รับรางวัลอยู่ด้วยเสมอ อย่างน้อยก็คือ ความใกล้ชิดสนิทสนมกัน เป็นพี่น้องกัน มีภราดรภาพอย่างไม่เคยคิดมาก่อน ความสบายใจ ชื่อเสียง (Prestige) จะติดตามมา มีการยอมรับกันในกลุ่ม มีสิทธิในกลุ่ม ฯลฯ

5.การเอาความเป็นสมาชิกกลุ่มเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ (Instrumental Effects of Group Membership) จากการศึกษาเรื่องกลุ่มได้ค้นพบว่า สมาชิกบางคนเข้าร่วมกลุ่มเพื่อหวังผลประโยชน์บางประการที่มีใช่เป็นเป้าหมายของการรวมกลุ่ม การเข้าสมาคมที่มีชื่อเสียงเพราะจะได้มีโอกาสสนิทสนมกับผู้ใหญ่อันจะเป็นประโยชน์ต่อหน้าที่การงานหรือธุรกิจที่ประกอบอยู่ เพราะคนที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันก็อยากให้กลุ่มได้บรรลุถึงเป้าหมายเหมือนกัน แต่หากเป้าหมายส่วนตัวของคนในกลุ่มยังไม่บรรลุ การเห็นอกเห็นใจกันก็จะเกิดขึ้น การช่วยเหลือส่วนตัวมักจะเกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม การที่กลุ่มจะมีการพัฒนาจนเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้นั้น ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการประสบกับสถานการณ์ปัญหาหรือความกดดันร่วมกันจนทำให้บุคคลที่เข้ามารวมตัวกันเกิดสำนึกร่วมกัน มีความศรัทธาในการมารวมตัวกันและเห็นผลประโยชน์ในการรวมตัวกัน หรืออาจเกิดจากความสัมพันธ์อันเครือญาติภายในองค์กรประชาชนที่มีต่อกัน โดยมีพื้นฐานทางวัฒนธรรม ศาสนา ประเพณีอันเดียวกัน (กองบรรณาธิการ “เครือข่าย : จุดหักเหแห่งการรวมตัว” , 2534) แนวความคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของกลุ่ม วินิจ เกตุขำ (2522) แบ่งการพัฒนาของกลุ่มออกเป็น 4 ระยะ ดังนี้

ระยะก่อตั้ง (Forming) เป็นระยะที่คนเพิ่งมาพบกันหรือเพิ่งมารวมตัวกัน แต่ละคนต่างก็มีความรู้สึกว่าเป็นศูนย์กลางหรือเป็นคนสำคัญ สภาพของกลุ่มยังรวมกันไม่ติด ยังไม่มีหัวหน้าหรือผู้นำเกิดขึ้น ทุกคนยังสงวนท่าที แต่คาดว่าคนจะเป็นหัวหน้าหรือผู้นำได้จะต้องเก่งกว่าตนเอง ทุกคนพยายามที่จะแสดงให้คนอื่นรู้จักและยอมรับ บางที่อาจเรียกว่า “ระยะที่มีการแข่งขันและศูนย์กลางอยู่ที่ตนเอง” (Individually Center or Competitive Phase)

ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ (Storming) เป็นระยะที่แต่ละคนยังไม่ยอมตกลงกันได้ คอยจับผิดและคอยโต้แย้งโต้เถียงกัน ความรู้สึกของสมาชิกจะเกิดความคับข้องใจหรือขัดแย้ง เพราะไม่รู้ว่ากลุ่มจะเอาอย่างไรดี ถ้ายังไม่มีผู้นำต่างก็พยายามจะเป็นผู้นำ ถ้าได้ผู้นำหรือมีผู้นำแล้วก็มักจะตำหนิ เป็นปฏิปักษ์หรือคอยจับผิดผู้นำ ซึ่งงานจะยังไม่สำเร็จลงได้เลย จะต้องใช้เวลามารวมกลุ่มกันต่ออีก บางที่อาจเรียกว่า “ระยะแห่งความขัดแย้งหรือความคับข้องใจ” (Conflict and Frustration Phase)

ระยะยินยอม (Norming) เป็นระยะที่สมาชิกเริ่มแก้ไขข้อบกพร่องในทางลบของตนเอง เพราะได้เรียนอะไรจากกลุ่มมากขึ้น เช่น คนพูดมากก็พูดน้อยลง ใช้อารมณ์มากก็ลดลง ยินยอมรับผิดชอบและหาทางแก้ไข อาจเป็นเพราะได้ข้อคิดจากสมาชิกหลายคน จำนวนด้วยเหตุผล ได้แนวคิด หรือบรรทัดฐานที่เป็นกลางๆของกลุ่มมากขึ้น ซึ่งเสมือนค้นพบปทัสถาน (Norm) ของกลุ่มขึ้นแล้ว ทุกคนพยายามปฏิบัติตามมากขึ้น บางที่อาจเรียกว่า “ระยะที่กลุ่มมีความสามัคคีกลมเกลียว” (Group Harmony Phase)

ระยะปฏิบัติการ (Performing) เป็นระยะที่สมาชิกร่วมมือประสานงานกันเป็นอย่างดี สามารถดำเนินการไปตามเป้าหมายของกลุ่ม มีผลงานของกลุ่มออกมา สมาชิกจะยึดพลังของ

กลุ่ม เป้าหมายของกลุ่มเป็นสำคัญ อดทนต่อความขัดแย้งมากขึ้น ซึ่งช่วยให้พัฒนาตนเองไปด้วย บางที่เรียกว่า "ระยะที่มีผลงานและยึดกลุ่มเป็นศูนย์กลาง" (Group – Centred / Productive Phase)

นอกจากนี้ ได้มีการสรุปกระบวนการเกิดกลุ่มของนักวิชาการหลายท่านไว้ในแนวเดียวกัน (อ้างใน สุวีริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์, 2540:10) ดังนี้

1. **ขั้นก่อตัวของกลุ่ม** ที่เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนกระทั่งกลายเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกถึงสิ่งที่เผชิญอยู่
2. **ขั้นดำเนินการเคลื่อนไหว** หรือ การรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม หลังจากที่ถูกคุยตกลงกัน จึงต้องมีการวางแผน วางระเบียบและวางแนวทางในการทำงานกลุ่ม
3. **ขั้นการเจริญเติบโตและการขยายกิจกรรมของกลุ่ม** ระดมทรัพยากรจากภายในและภายนอกชุมชน ใช้กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ในการสร้างเครือข่ายกลุ่ม

จุมพล นิมพานิช ,มปป.:4-8 กล่าวถึงการจัดตั้งกลุ่มและขั้นตอนต่างๆในการพัฒนากลุ่มสรุปได้ว่ามี 4 ขั้น คือ

1. ขั้นพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (Orientation)
2. ขั้นการแก้ปัญหาภายใน (Internal Solving)
3. ขั้นเจริญก้าวหน้าและประเมิณผล (Growth and Productivity)
4. ขั้นการควบคุมและประเมิณผล (Control and Evaluation)

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะทำให้สมาชิกในกลุ่มย่อยเกิดจิตสำนึกสาธารณะและยอมรับแนวคิดของการรวมกลุ่มกันตามหลักการประชาสังคมก็คือ บทบาทของผู้นำกลุ่ม หรือ ผู้นำชุมชนนั่นเอง โดยมีบทบาทมุ่งที่เป้าหมายใน การพัฒนาชุมชน (Community Development) การเปลี่ยนแปลงชุมชน (Community Change) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้ง โครงสร้าง (Structure) และหน้าที่ (Function) ในสังคม

ศ.นพ.ประเวศ วะสี ให้ความหมายของการเป็น "ชุมชนเข้มแข็ง" ว่า หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเชื่ออาทรต่อกัน มี

ความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง และมีระบบการจัดการในกลุ่ม โดยการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชน (Community Strengthening) นำไปสู่คำขยายตามมา เช่น ชุมชนเข้มแข็ง ความเป็นชุมชน

การเปลี่ยนแปลงชุมชนหรือการเปลี่ยนแปลงสังคมมี 2 ระดับ ได้แก่

1.การเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล (Individual Social Change) การเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกบุคคลนี้เราจะเรียกว่า “ความทันสมัย” (Modernization) ซึ่งหมายถึงกระบวนการที่บุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากแบบเก่ามาเป็นแบบใหม่ ซึ่งมีความซับซ้อนมากขึ้น มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

2.การเปลี่ยนแปลงระดับสังคม (Social System Change) การเปลี่ยนแปลงระดับสังคมเรียกว่า “การพัฒนา” (Development) หมายถึงการที่ความคิดใหม่ ๆ ถูกนำมาใช้ในสังคม เพื่อให้รายได้ต่อหัวประชากรเพิ่มมากขึ้น (แง่มุมทางเศรษฐกิจ) มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น มีวิถีชีวิตและสาธารณูปโภคที่ดีขึ้น (แง่สังคม) โดยใช้วิธีการผลิตที่ทันสมัยขึ้น (แง่เทคโนโลยี อุตสาหกรรม) รวมทั้งการมีสถาบันทางสังคมที่ดีขึ้นด้วย

ทวี ทิมขำ (2528) กล่าวว่า “ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้ที่มีบุคลิกภาพเด่น ประกอบกับความสามารถเป็นพิเศษในกลุ่มคนหรือในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งในกลุ่มแต่ละกลุ่มย่อมประกอบด้วยบุคคลที่มีบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ หรือทักษะแตกต่างกันไป ในขณะที่ทุกคนมีความผูกพันซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม จะต้องยอมรับนับถือความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้จึงผลักดันให้สมาชิกของกลุ่มบางคนกลายเป็นผู้นำและบางคนก็กลายเป็นผู้ตาม ส่วนประกอบที่ทำให้บุคคลกลายเป็นผู้นำย่อมมาจากลักษณะพิเศษประจำตัว เช่น ความซื่อสัตย์ สุจริต ความยุติธรรม ความโอบอ้อมอารี และความเสียสละ

ชูศักดิ์ ชูช่วย (2533) ได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้นำชุมชนว่า “ผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลสำคัญกลุ่มหนึ่งที่จะเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้เพราะผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องและใกล้ชิดกับประชาชน จึงสามารถเข้าใจสภาพชุมชนได้อย่างแท้จริง มีบทบาทหน้าที่พัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนนั้นก็เพื่อพัฒนาคุณ

ภาพของประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนในด้านการศึกษา เศรษฐกิจและอาชีพ การสาธารณสุข สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครองให้มีคุณภาพสูงขึ้น”

ดังนั้นแนวทางในการพัฒนาชุมชนในรูปแบบใหม่จะเปลี่ยนมุมมองมาเป็นการให้ความสำคัญกับประชาชนในการดูแลพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชนของตนเอง โดยให้คนในชุมชนได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหา วางแผน วางระบบจัดการภายในชุมชนของตนเองเพื่อที่จะได้แนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสมกับท้องถิ่น หรือชุมชนของตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงเป็นเรื่องที่ควรพิจารณา เพราะการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจะเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้กิจกรรมหรือการพัฒนาชุมชนเกิดผลสำเร็จได้ (เวทีนี สตะเวทิน ,2542 :10)

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “การมีส่วนร่วม” นั้นมีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน อาทิ

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (อ้างถึงใน เวทีนี สตะเวทิน , 2542 :11) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกในสังคม

เสน่ห์ จามริก (อ้างถึงใน เวทีนี สตะเวทิน , 2542 :11) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนไม่ได้หมายความว่าเพียงตั้งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมตามที่นักวิชาการ หรือ องค์กรพัฒนาจัดตั้งขึ้น แต่ต้องให้ชุมชนมีกิจกรรม และ วิธีการดำเนินการของเขาเองในชุมชน

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ป็นองค์ประกอบสำคัญของ “การมีส่วนร่วม” นั้น คือประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินงาน ร่วมรับ ผลประโยชน์และร่วมประเมินผล โดยประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องพิจารณาคือ “ใคร” คือ ประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่ง Mary Racilis Hollmsteiner (อ้างถึงใน เวทีนี สตะเวทิน ,2542 :12) ได้เสนอว่า ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น คำว่า ประชาชน ไม่ได้หมายความว่าถึงทุกคนในชุมชน แต่หมายถึง คนยากจนส่วนใหญ่ซึ่งด้อยโอกาสและอำนาจ โดยกลุ่มเหล่านี้จะมีการรวมตัวกัน นอกจากนี้หัวใจของการที่จะให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นได้จริงนั้น ในการทำงานจะต้องถือว่าชาวบ้าน คือ ตัวหลักในการแก้ปัญหาของเขาเอง โดยกิจกรรมพัฒนานั้นจะต้องเริ่มจาก พื้นฐานของชุมชน

โดยสรุปแล้วการรวมกลุ่มของประชาชนนั้นเกิดจากการที่บุคคลเหล่านั้นมีความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันต่อความเดือดร้อนและความไม่พอใจที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่จึงกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลของส่วนรวม ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นการเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสภาพการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของความเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการรวมกลุ่มเพื่อสร้างความเป็นชุมชนที่แข็งแกร่ง คือ การสื่อสาร (Communication)

M Scott Peck (อ้างใน อนุชาติ พวงสำลี และ วีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2540 :10) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการสื่อสารในการสร้างชุมชนที่แข็งแกร่งไว้ว่า ชุมชน คือกลุ่มที่ตกลงใจที่จะเรียนรู้วิธีแห่งการสื่อสารซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้งและแท้จริง

ดร.อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (อ้างในเวทีนิ สตะเวทิน, 2542:21) ได้ให้ความสำคัญของการสื่อสารว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล หรือ การสื่อสารในกลุ่มบุคคลมีส่วนเกี่ยวข้องต่อการเป็นประชาสังคม โดย ดร.อเนก มองว่าการเป็น "อารยะ" (Civil) นั้นบุคคลจำเป็นต้องพัฒนาทักษะการสื่อสารขั้นพื้นฐาน คือ การรู้จักรับฟังกัน แทนการแข่งกร้าว ไม่รับฟัง นับว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการเกิดประชาสังคม

โรเบิร์ต พัทแนม ได้ทำการศึกษาในเมืองทูเปโล ซึ่งรวบรวมโดย เดวิส แมททิวส์ (ฐิรวุฒิ เสนาคำ แปล, 2540:5) และพบว่าองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งนั้นคือ โครงสร้างพื้นฐานที่สาธารณะ และ ช่องทางการสื่อสาร โดยค้นพบว่าชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีสถานที่ที่ผู้คนสามารถพูดถึงปัญหาาร่วมกัน ทั้งเป็นทางการพูดคุยแบบเป็นทางการ เช่น การประชุม และ การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ เช่น การสนทนาของคนสองคน หรือ การสนทนาของกลุ่มเล็ก ซึ่งสถานที่ ดังกล่าวมีความสำคัญต่อการเกิดความตั้งใจในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันและช่วยสร้างความเป็น "พลเมือง" ให้กับประชาชน

ดังนั้นลักษณะการพบปะทุกประเภทในข้างต้น ถือเป็นช่องทางการสื่อสาร (Channel of Communication) ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะกับโครงสร้างพื้นฐานการสื่อสารเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะจะอิงอยู่กับระบบสังคมที่ไม่เป็นทางการ เช่น งานเทศกาลต่างๆ เป็นการดึงผู้คนให้เข้ามาพบปะพูดคุยกัน ซึ่งการพูดคุยดังกล่าวอาจเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันจนถึงประเด็นลึกๆ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเป็นต้น

นอกจากนี้การพบปะสมาคมจำเป็นต้องมีลักษณะพิเศษ คือ จะเป็นการพบปะสมาคมกันที่วางอยู่บนความซื่อสัตย์ ความเชื่อถือกันและกันของเพื่อนบ้าน คนในครอบครัว และคนแปลกหน้าที่เข้ามาทำงานในชุมชนด้วย ซึ่งเป็นการรู้จักกันในฐานะที่เป็นปัจเจกชนและประชาชนทุกคนจะต้องมีโอกาสในการเข้าร่วมในการพูดถึงปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชน ดังนั้นการที่ประชาชนได้มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็นนั้น คือการที่ประชาชนได้ใช้การสื่อสารในการปรึกษาหารือเพื่อรวมกลุ่มในการแก้ปัญหาของส่วนรวม นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่กล่าวถึงความสำคัญของการสื่อสารในการรวมกลุ่มได้แก่

เวทินี สตะเวทิน (2542 :125) ได้ศึกษาในเรื่องการสื่อสารในการจัดการประชาคมบางลำพู โดยวิเคราะห์ถึงพัฒนาการของประชาคมบางลำพู พบว่า จุดเด่นในการรวมตัวของประชาชนในย่านบางลำพู คือ การมีการสร้างช่องทางเพื่อให้บุคคลได้เข้ามาพบปะ พูดคุยกัน จนนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกันในที่สุด ซึ่งจะเห็นได้จากในระยะแรกของการรวมกลุ่ม สมาชิกของกลุ่มจะยังไม่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันมาก่อน แต่หลังจากได้เข้าร่วมในกระบวนการดำเนินกิจกรรมต่างๆร่วมกันทำให้สมาชิกของกลุ่มได้รู้จักและมีความคุ้นเคยกันมากขึ้น โดยผ่านกระบวนการประชุมระดมสมองและการดำเนินกิจกรรมต่างๆร่วมกัน จึงนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันเพื่อทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยการเริ่มทำความรู้จักพูดคุยกันจะเริ่มจากการชักชวนโดยใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัว จากนั้นจึงมีการรวมประชุมกันอย่างจริงจัง

ดังนั้นกิจกรรมจึงเป็นช่องทางหนึ่งที่เป็นส่วนสำคัญที่ ก่อให้เกิดการรวมตัวกันขึ้น สมาชิกของกลุ่มได้เรียนรู้ถึงวิธีการทำงานและเรียนรู้ระหว่างกันมากระยะหนึ่ง สมาชิกจะมีการเผชิญหน้ากันอย่างเปิดเผย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่แท้จริงของแต่ละฝ่าย ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมากในการร่วมกันพัฒนาชุมชนและสอดคล้องกับ "กระบวนการทัศน์ทางเลือกของการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม" (The Alternative Paradigm of Communication for Social Change) โดยมุ่งเน้นประชาชนเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงและแสวงหาหนทางที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชน สังคม ประเทศ หรือระดับโลกต่อไป โดยมองว่าการเปลี่ยนแปลงสังคม อาจมีความหลากหลายและแตกต่างกันไป (Pluralistic / Multiplicity in World) ตามความเหมาะสมของท้องถิ่นและตามความต้องการของสมาชิกในสังคมดังกล่าวโดย "รูปแบบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม" นั้นประกอบไปด้วยลักษณะการมีปฏิสัมพันธ์สองทางแบบโต้ตอบกัน

ของสมาชิก โดยผ่านช่องทางการสื่อสารทุกประเภททั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (ปารีชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล ,2542:73)

โดยสรุปแล้วในการรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อพัฒนานั้นจะมีเรื่องของการสื่อสารเข้ามาเกี่ยวข้องในทุกๆระยะ ทั้งระยะก่อตั้ง ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ ระยะยินยอม และระยะปฏิบัติการ โดยรูปแบบของการสื่อสารที่ปรากฏ คือ การสื่อสารสองทางที่ให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมหาทางแก้ไขปัญหาก็เหมาะสม โดยผ่านช่องทางการสื่อสารทุกรูปแบบ อาทิ การสนทนา การประชุม การสัมภาษณ์ ทั้งที่มีลักษณะเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ดังนั้นการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนมอญเกาะเกร็ดเพื่อการจัดการการท่องเที่ยว จึงมีการร่วมมือกันวางแผนและจัดการปัญหาหรือความต้องการของชุมชน โดยการที่จะสามารถรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งได้นั้น ย่อมต้องอาศัยการสื่อสารในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนโดยมุ่งสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชนอันจะนำมาซึ่งความสัมฤทธิ์ผลของกลุ่ม ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้นก็ต้องเป็นบุคคลที่มีความตระหนักถึงปัญหาของตนเองและต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชน โดยการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนนั้น ต้องอาศัยบุคคลอื่นๆที่เกี่ยวข้องเข้ามารวมกลุ่มเพื่อสนองตอบความต้องการของตนซึ่งสอดคล้องกับหลักของการเกิดกลุ่มของมนุษย์ที่ว่า “การที่บุคคลมารวมกันเป็นกลุ่มนั้นก่อให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยและรู้สึกว่าได้ได้รับความคุ้มครองรวมทั้งทำให้การกระทำของกลุ่มมีความก้าวหน้าและทำให้ความต้องการของตนเองบรรลุผลตามความต้องการ”

โดยสรุปแล้วหน้าที่ของผู้นำก็คือ การประสานงานกับสมาชิกในกลุ่ม การควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก และการสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมกลุ่ม เพื่อให้เกิดผล 2 ประการ คือ ทำให้งานของกลุ่มบรรลุผลตามความมุ่งหมายและธำรงรักษาสภาพและบรรยากาศที่ดีของกลุ่ม ทำให้กลุ่มคงอยู่ต่อไป มุ่งเน้นการสนับสนุนให้สมาชิกร่วมแรงร่วมใจทำงานเพื่อกลุ่มภายใต้สัมพันธที่ดีต่อกัน

ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนานั้น นอกจากองค์ประกอบทางด้านการสื่อสารอันจะนำมาซึ่งความสำเร็จในการรวมกลุ่มและการบริหารจัดการแล้วนั้น “ผู้นำ” ก็ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญเนื่องจากในการที่จะทำให้สมาชิกในกลุ่มย่อยเกิดจิตสำนึกสาธารณะและยอมรับแนวคิดรวมทั้งการปฏิบัติตามนั้น สมาชิกต้องมีการปฏิบัติตามบุคคลที่พวกเขายอมรับในความสามารถและมีความเชื่อมั่นว่าบุคคลผู้นี้จะนำพวกเขาไปสู่ความสำเร็จ ด้วยเหตุนี้บทบาทของผู้นำกลุ่มหรือ

ผู้นำชุมชนจึงเข้ามามีส่วนอย่างมากในการจัดการโครงการต่างๆ เมื่อกล่าวถึงคำว่า "ผู้นำ" นั้นมีผู้ให้คำจำกัดความของคำว่า "ผู้นำ" ไว้เป็นจำนวนมาก

ชอร์ว (Shaw อ้างถึงใน พฤติกรรมของผู้นำในจิตวิทยาสังคม ดร.ทรงพล ภูมิพัฒน์,2538 :188) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่งที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม โดยที่เขาพยายามจะมีอิทธิพลเหนือสมาชิกคนอื่นๆภายในกลุ่มหรือหมายถึงสมาชิกคนใดคนหนึ่งพยายามที่จะมีอิทธิพลเหนือสมาชิกคนอื่นๆมากกว่าที่สมาชิกเหล่านั้นจะพยายามมีอิทธิพลเหนือเขา

ชาร์แทน (อ้างถึงใน ทรงพล ภูมิพัฒน์,2538:189) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่เป็นกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับการให้คำแนะนำ การคิดริเริ่ม การออกระเบียบ ข้อบังคับ และการร่วมมือ

สำเร็จ สิงหะวาระ (2506:48) ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือสัญลักษณ์ (Symbol) แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นผู้รับฝากไว้ (Depository) ซึ่งปณิธานและความหวังของสมาชิก ผู้นำจึงเป็นเงา (Image) หรือภาพสะท้อน(Projection) ของสมาชิก

สมพันธ์ เตชะอธิก และ คณะ (อ้างถึงใน เวทีนี้ สตะเวทิน , 2542 : 31) ให้ความหมายว่า "ผู้นำ"เป็นผู้ที่มีความสามารถที่จะนำชาวบ้านในด้านที่ผู้นำนั้นมีความสามารถโดยมีจิตสำนึกและอุดมการณ์ที่จะยังประโยชน์ให้เกิดแก่ชุมชน โดยไม่ต้องรอคำสั่งให้ปฏิบัติการใดๆจากอำนาจทางการ

ในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้นก็จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ผู้นำที่เข้ามามีส่วนในการจัดการโครงการอันจะทำให้โครงการประสบความสำเร็จ โดยเรียกผู้นำในการพัฒนาชุมชนว่า "ผู้นำชุมชน"

มอร์เฟด (อ้างใน อารมณ์ กาฬแก้ว,2526:17) ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำชุมชน คือ บุคคลที่ใช้อิทธิพลของเขาที่มีต่อบุคคลอื่นๆในชุมชนนั้นๆ เพื่อให้ได้รับความร่วมมือจากทุกคนในการดำเนินงานต่างๆ ของชุมชนให้ลุล่วงไปด้วยดี

สุเทพ สุนทรภัสส์ (2521:99-100) กล่าวว่า ผู้นำชุมชน คือ ผู้ที่มีความคิดการกระทำตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ที่มีอิทธิพลหรือความสามารถโน้มน้าวใจให้คนอื่นปฏิบัติตามได้หรือเป็น

ผู้นำในการสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนจนได้รับการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งสมาชิกส่วนใหญ่ให้ทำหน้าที่ผู้นำอย่างเป็นทางการ เป็นตัวแทนของชุมชนในกิจการต่างๆที่ได้รับมอบหมาย

ประยูทธ สุวรรณโกตา (2522:33) กล่าวว่า ผู้นำท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่ช่วยให้ผู้อื่นหรือชุมชนได้มีการตกลงกัน และพยายามหาทางให้ประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ พฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่นจะมีอิทธิพลเหนือประชาชนในท้องถิ่นนั้น อันจะก่อให้เกิดการร่วมมือกันทำงาน โดยมุ่งความสำเร็จของชุมชนเป็นสำคัญ หรืออาจกล่าวได้ง่ายๆโดยสรุปว่า ผู้นำท้องถิ่นก็คือ ผู้มีอำนาจหรืออิทธิพลสามารถชักจูงคนในชุมชนได้

พัฒน์ บุญรัตพันธุ์ (2517:130) ให้ความหมายว่า ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้ที่มีบุคลิกภาพเด่น ประกอบกับความสามารถพิเศษในกลุ่มชนหรือในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งในแต่ละกลุ่มย่อมประกอบด้วยบุคคลที่มีบุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถและลักษณะแตกต่างกันไปในขณะที่ทุกคนมีความผูกพันซึ่งกันและกัน ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มจะต้องยอมรับนับถือความคิดเห็นของกันและกัน ด้วยเหตุนี้เอง สถานการณ์จึงเป็นตัวหนึ่งซึ่งผลักดันให้สมาชิกกลุ่มบางคนกลายเป็นผู้นำและบางคนกลายเป็นผู้ตาม ความเป็นผู้นำจึงมักปรากฏขึ้นเพราะเหตุการณ์หรือสภาพแวดล้อมบีบบังคับ อย่างไรก็ตามส่วนประกอบที่ทให้บุคคลกลายเป็นผู้นำย่อมเนื่องมาจากคุณลักษณะพิเศษประจำตัวอีกด้วย เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความยุติธรรม ความโอบอ้อมอารี และความเสียสละ

Gay Lumsden และ Donald Lumsden (1997:30) ได้กล่าวถึง “ผู้นำ” ว่า ผู้นำจะมี 2 รูปแบบ คือ ผู้นำที่เกิดจากการจัดตั้งและผู้นำที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์ ซึ่งผู้นำทั้ง 2 แบบนี้มักจะแตกต่างกันทั้งในแง่พฤติกรรม และตำแหน่ง โดยผู้นำจากการจัดตั้งจะได้รับการแต่งตั้ง และมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ซึ่งถ้าการปฏิบัติหน้าที่ไม่มีประสิทธิภาพ และจะเริ่มมองหาผู้นำคนอื่น ส่วนผู้นำที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์ มักจะเกิดขึ้นเมื่อสถานการณ์ในการดำเนินงานเกิดความวุ่นวาย โดยผู้นำรูปแบบนี้จะโน้มน้าวให้สมาชิกในกลุ่มเข้าใจตรงกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ต่อไป โดยเมื่อกล่าวถึงผู้นำชุมชนนั้นก็มีการเกิดได้ทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าวข้างต้นคือผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้อาวุโสในท้องถิ่น ประธาน กรรมการ เป็นต้น

บทบาทและหน้าที่ของผู้นำชุมชน

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2522) ได้สรุปหน้าที่สำคัญของผู้นำไว้ ดังนี้

1. นักริเริ่มสิ่งใหม่ (initator)

ผู้นำจะต้องมีบทบาทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ๆ ซึ่งจะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ผู้นำจะต้องเป็นคนแรกที่มองเห็นความต้องการของสมาชิก จะต้องทำให้สมาชิกตระหนักถึงความต้องการและริเริ่มกิจกรรมในกลุ่ม

2. ผู้แนะแนวทาง (Guide)

ผู้นำจะต้องเป็นผู้ให้คำแนะนำผู้ตามในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ คอยช่วยเหลือในการวิเคราะห์ปัญหาและเป็นผู้กระตุ้นความต้องการของสมาชิกในกลุ่ม และผู้นำจะเป็นผู้ให้ข่าวสารด้วย

3. ผู้จัดการกิจกรรมของกลุ่ม (Promoter)

ผู้นำจะมีหน้าที่ในการก่อตั้งกลุ่ม บำรุงรักษากลุ่มมากกว่าสมาชิกคนอื่นๆ เช่น เป็นผู้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม สนับสนุนกิจกรรมต่างๆของสมาชิก เป็นตัวกลางในการแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างสมาชิก เป็นผู้ประสานงานกับสมาชิกเพื่อให้งานดำเนินไปด้วยความราบรื่น

4. เป็นสัญลักษณ์ (Symbol)

ผู้นำจะเป็นผู้ที่มีความเห็นอกเห็นใจผู้ตาม และอุทิศตนในการทำงานเพื่อกลุ่ม ซึ่งจะทำให้เป็นที่ชื่นชมของบรรดาผู้ตามและถือเอาผู้นำเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มและพยายามกระทำตนตามแบบอย่าง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2515) ได้กล่าวถึง บทบาทของผู้นำชุมชนในการพัฒนาชุมชนไว้ โดยสรุป คือ

1. ผู้นำท้องถิ่นเป็นสื่อความคิดสองทาง (Two – way Communication)
2. เป็นผู้ชักนำประชาชนเข้าร่วมโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุและด้านพัฒนาคน

3. นำความรู้ ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ ความเจริญก้าวหน้าต่างๆ

Keawasit (1985 อ้างใน ปัญญา สวัสดิ์เสรี ,2539:39) พบว่า บทบาทหน้าที่ ของ
กรรมการชุมชนในฐานะองค์กรประชาชนนั้นสรุป ได้ 5 ประการ คือ “การกระจายข่าวสารในชุมชน
การนำเสนอปัญหาและการแก้ไขปัญหาของชุมชน การชักจูงใจให้ประชาชนมีส่วนร่วม สอบถาม
ความคิดเห็นของประชาชนและประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

สุเทพ เชาวลิต (อ้างใน ปัญญา สวัสดิ์เสรี ,2539:39) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำท้องถิ่น
ในการพัฒนาชุมชนไว้ว่า “ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนแผนการพัฒนา การ
ประเมินผลความสำเร็จของโครงการต่างๆ ทั้งนี้เพราะว่าผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้นำที่แท้จริงในการ
พัฒนาหมู่บ้าน ไม่ว่าในด้านการวางแผนหรือบริหารงานพัฒนา การจัดสรรเงินตามโครงการ ตลอดจน
จนการดำเนินงานตามหลักการช่วยเหลือตนเองและความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าของผู้นำท้องถิ่นจะ
ขยายไปในกลุ่มชาวบ้านของตนอย่างกว้างขวาง ก่อให้เกิดชาวบ้านมีความต้องการปรับปรุงชีวิต
ความเป็นอยู่ของตนเองตามวิธีการใหม่ ทั้งนี้มีความรับผิดชอบต่อความต้องการของชุมชนของเขา
ด้วยความเจริญและความมั่นคงของประเทศในอนาคตย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำท้องถิ่น
ในการพัฒนาหมู่บ้าน

ชูศักดิ์ ชูช่วย (อ้างใน ปัญญา สวัสดิ์เสรี ,2539:40) กล่าวสรุปถึงบทบาทของผู้นำชุมชนว่า
“ผู้นำท้องถิ่นเป็นกลุ่มบุคคลสำคัญกลุ่มหนึ่งที่จะเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้ก็เพราะผู้นำท้องถิ่น
เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องและใกล้ชิดประชาชน จึงสามารถเข้าใจสภาพชุมชนได้อย่างแท้จริง มีบทบาท
และหน้าที่พัฒนาชุมชนนั้นก็เพื่อพัฒนาคุณภาพของประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนในด้านการ
ศึกษา เศรษฐกิจและอาชีพ การสาธารณสุข สังคมวัฒนธรรม และการเมืองการปกครองให้มีคุณภาพ
สูงขึ้น”

จากแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทผู้นำจากที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นว่า “ผู้นำชุมชน” ถือเป็นผู้ที่
มีบทบาทสำคัญในการจัดการโครงการหรือกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยไม่ว่าจะเป็นผู้นำใน
รูปแบบใดนั้น ล้วนแล้วแต่ต้องมีคุณลักษณะต่างๆทั้งความมีพลัง ความกระตือรือร้น ทักษะในการ
บริหารงานและที่สำคัญประการหนึ่งคือ “ผู้นำชุมชน” ถือเป็นตัวแทนในการที่จะสร้างความสัมพันธ์
ให้เกิดขึ้นระหว่างประชาชนในชุมชน เพื่อที่จะสร้างแรงผลักดันให้ประชาชนสามารถลุกขึ้นมามีส่วนร่วม

ร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม โดยจะเห็นได้ว่ามีงานวิจัยเป็นจำนวนมากที่สนับสนุนถึงองค์ประกอบของ “ผู้นำชุมชน” ที่บทบาทในการจัดการงานพัฒนา

ยงชัย เจิดอำไพ และคณะ (อ๋างโน ปัญญา สวัสดิ์เสรี ,2539:45) ได้ประเมินผลการเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านในชุมชนเชื้อเพลิงพัฒนา พบว่า องค์กรชาวบ้านที่จะเป็นแกนกลางนำหมู่บ้านไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ก็ต่อเมื่อชาวบ้านให้ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในองค์กรชาวบ้าน และพบว่าในทัศนะของชาวบ้านเห็นว่า ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการพัฒนา คือ การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน และปัจจัยรองลงมา คือ คณะกรรมการที่มีประสิทธิภาพ

ชูศักดิ์ ชูช่วย (2533:109-111) ได้ศึกษาบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนตามการรับรู้ของผู้นำท้องถิ่น และประชาชนในหมู่บ้านพัฒนาดีเด่น และหมู่บ้านทั่วไปภาคใต้พบว่า บทบาทที่คาดหวังของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน ตามการรับรู้ของผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นและหมู่บ้านทั่วไป มีการคาดหวังว่าควรปฏิบัติบทบาทโดยส่วนรวมให้มากโดยมีบทบาทที่สำคัญแต่ละด้านที่มาเป็นอันดับแรกๆคือ บทบาทด้านเศรษฐกิจและอาชีพ บทบาทด้านการสาธารณสุข บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม และบทบาทด้านการเมืองการปกครอง

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (อ๋างถึงในสายพิรุณ น้อยศิริ , 2530 : 27) กล่าวถึง ความสามารถของผู้นำว่าเป็นเงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มชาวบ้านรับจ้างประสบผลสำเร็จ สรุปได้ว่า “เป็นผู้นำที่ทำงานเพื่อส่วนร่วม มีความจริงใจ ตั้งใจปรับปรุงสภาพชีวิตของประชาชน ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน เครื่องศาสนา มีความสามารถในการรวมคนโดยแสดงให้เห็นปัญหาที่เขาประสบอยู่ อธิบายถึงการมีส่วนร่วมของแต่ละคนในการแก้ปัญหาและมีหลักเกณฑ์ของการจัดระบบการทำงานร่วมกัน”

อคิน ทรัพย์พัฒน์ (อ๋างถึงใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ ,2527: 113) กล่าวว่า ลักษณะที่สำคัญ 2 ประการที่ทำให้โครงการประสบความสำเร็จคือ

1. การมีผู้นำที่ชาวบ้านรักใคร่นับถือและไว้วางใจอยู่แล้ว
2. การมีผู้นำที่มีความสามารถเข้าใจปัญหาของประชาชนและวางโครงการหรือเลือกโครงการที่รัฐบาลมีอยู่ได้ตรงตามความต้องการและความจำเป็นของชาวบ้าน

เวรตี ไชยพาน (2523 อ้างถึงใน อรรถวรรณ จิตระวัง, 2540) สรุปความสำคัญของผู้นำที่มีต่อการพัฒนาชุมชนว่า ผู้นำจะเป็นผู้ทำให้งานพัฒนาท้องถิ่นเริ่มต้นและแผ่ขยายวงกว้างออกไป ผู้นำจะเป็นผู้แพร่ความรู้ ความคิดต่างๆ ที่ได้รับมาจากหน่วยงานภายนอก เช่น เรื่องอาชีพ สาธารณสุข ไปสู่ชาวบ้าน และผู้นำจะร่วมกับประชาชนในชุมชนนั้นๆ วิเคราะห์สภาพชุมชน ปัญหา และ ความต้องการของชุมชน เพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชนของตนเอง

นพรัตน์ มุณีรัตน์ (2540:86) ได้ทำการศึกษาเรื่องบทบาทของผู้นำชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่า ผู้นำชุมชนในคีรีวงมีบทบาทครอบคลุมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนแทบทั้งหมด นับตั้งแต่ การก่อตั้งชมรมการท่องเที่ยว การกำหนดแผนการจัดการและกฎระเบียบ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร การดูแลและบริการนักท่องเที่ยว รวมถึงการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้เนื่องมาจากกรณีที่ผู้นำชุมชนของคีรีวงทั้งที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้อาวุโส ประธาน และคณะกรรมการ ล้วนแล้วแต่เข้ามาทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการชมรมการท่องเที่ยว

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรมีความสำคัญอย่างมากและอาจเป็นหนทางเดียวที่จะนำไปสู่การสงวนรักษาและกระจายทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่คนหมู่มากได้ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2544) ทั้งนี้การพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนจึงเกิดขึ้นเพื่อจุดประสงค์ที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นเพื่อรักษาป่า จัดการน้ำ อนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัฒนธรรมประเพณี ดังนั้นรูปแบบการสื่อสาร การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน กลุ่ม ชุมชน และผู้นำ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการการท่องเที่ยว

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่องบทบาทกลุ่ม ผู้นำชุมชนที่ทำให้ชุมชนมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี สามารถก่อตัวและจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน จนพัฒนาให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง โดยสมาชิกในชุมชนมีความตระหนักร่วมมือกันวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน โดยใช้แนวคิดในเรื่องของการมีส่วนร่วมและแนวคิดเรื่องกลุ่มเข้ามาเป็นกรอบในการอธิบาย

ปัญหาคำถามวิจัยที่ 2 : ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญอย่างไรต่อการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนมอญ เกาะเกร็ด จ.นนทบุรี